

Neues vom Tage 2

Inhoudsopgave

Programmaoverzicht 2

Inleiding Neues vom Tage 8

Nieuw Ensemble 11

Nederlands Blazers Ensemble 21

Schönberg Ensemble 27

Asko Ensemble 33

Radio Kamerorkest 45

Biografieën componisten 52

Colofon 58

Programmaoverzicht

Een concert in de Kleine Zaal

Arditti String Quartet

Anton Webern **Strijkkwartet op.28** (1938)

Helmut Lachenmann **Tweede strijkkwartet** - *Reigen seliger Geister* (1989)

Robert HP Platz **Quartet** (*Zeitstrahl*) (1986)

York Höller **Antiphon**, voor strijkkwartet en band (1977, rev. 1984)

Concertgebouw, Kleine Zaal, 6 juni, 20.15 uur

Twée concerten in het Shaffytheater

Ensemble 13

Manfred Reichert dirigent

Hans-Joachim Hespos **Seiltanz** - *Szenisches Abenteuer* (1982)

Shaffytheater, Shaffyzaal, 10 juni, 15.00 uur

Ensemble Köln

Robert HP Platz dirigent

Denys Bouliane **Comme un silène entr'ouvert** (1983, rev. 1985)

Robert HP Platz **from fear of thunder, dreams...** (1988)

Klaus K. Hübler **Arie dissolute** (1987)

Konrad Boehmer **Nomos Protos** (1986)

Shaffytheater, Concertzaal, 10 juni, 20.30 uur

Drie concerten in De Ijsbreker

Clementi Trio

Wolfgang Rihm **Fremde Szene I** (1982)

Walter Zimmermann **Geduld und Gelegenheit, Teil II** - *sala della pazienza* (1987)

Manfred Stahnke **Klaviertrio** - *Variationen über ein Mongolisches Lied* (1983)

Leopold Spinner **Trio op.6** (1950)

Bernd Alois Zimmermann **Présence** - *Ballet blanc en cinq scènes* (1961)

De Ijsbreker, 8 juni, 20.30 uur

Een avond met Mauricio Kagel

Mauricio Kagel en Irmgard Först sprekers

Michael Riessler saxofoon

Brigitte Sylvestre harp

Mauricio Kagel **Cäcilia: ausgeplündert** - *Ein Besuch bei der Heiligen* (1985)

Mauricio Kagel **Zwei Akte** - *Grand Duo voor saxofoon en harp* (1988-1989)

De Ijsbreker, 14 juni, 20.30 uur

Trio Recherche

Bernd Alois Zimmermann **Trio** (1944)

Thomas Kessler **Trio** (1968)

Hans-Joachim Hespos **Prestunissimo** (1982)

Anton Webern **Trio op.20** (1927)

Klaus Huber **Des Dichters Pflug** (1989)

Johannes Schöllhorn **Schlussvignette & Retraiteschuss** (1987)

De Ijsbreker, 19 juni, 20.30 uur

Vijf concerten in de Beurs van Berlage

Nieuw Ensemble

Ed Spanjaard dirigent

Reinhard Karger **Stau** (1990)*

Günter Steinke **Randgewächse** - *brüchige Wucherungen* (1990)*

Thomas Pernes **Beginnen** (1990)*

Manfred Stahnke **Kreislieder** (1990)*

Hans-Joachim Hespos **ifi** - *unklänge für ensemble* (1990)*

Beurs van Berlage, AGA Zaal, 15 juni, 20.30 uur en 23.00 uur

Nederlands Blazers Ensemble

David Porcelijn dirigent

Volker Banfield piano

Denys Bouliane **A propos...et le Baron perché?** (1985)

Reinhard Febel **Konzert für Klavier und Blasinstrumente** (1988)

Bernd Alois Zimmermann **Rheinische Kirmestänze** (1962)

Michael Gielen **Pflicht und Neigung** (1989)

Beurs van Berlage, Wang Zaal, 16 juni, 15.00 uur

Schönberg Ensemble

Reinbert de Leeuw dirigent

Younghi Pagh-Paan **Ta-Ryong II** (1988)

Mauricio Kagel **Osten** (1988/89)

Mauricio Kagel **Süden** (1989)*

Isang Yun **Kammerkonzert no. 1** (1990)*

Mauricio Kagel **Phantasiestück** (1987/88)

Beurs van Berlage, AGA Zaal, 16 juni, 20.30 uur en 23.00 uur

Asko Ensemble

m.m.v. Nederlands Kamerkoor

Ingo Metzmacher dirigent

Leonore Pameijer altfluit

Manfred Trojahn **Chimères** (1983)

Michael Obst **Kristallwelt III** (1986)

Johann Sebastian Bach **Komm o Tod, du Schlafes Bruder**

Heinz Holliger Selectie uit de **Scardanelli-Zyklus** (1985)

Eisblumen - *Der Frühling (II)* - *Der Sommer (I)* - *Engführung* - *Der Herbst (III)*/Choral a 4 -

Glocken-Alphabet - altfluit-solo uit *Turm-Musik* - *Der Winter (III)*/Der ferne Klang

Beurs van Berlage, Wang Zaal, 17 juni, 15.00 uur

Radio Kamerorkest

Hans Zender dirigent

Anne Pemberton Johnson sopraan

Michael Bach cello

York Höller **Mythos** (1980)

Hans Zender **Fürin No Kyo** (1989)

Nicolaus A. Huber **6 Bagatellen** (1981)

Helmut Lachenmann **Notturmo** - *Musik für Julia* (1968)

Beurs van Berlage, Wang Zaal, 17 juni, 20.30 uur

*opdracht Holland Festival

Drie componistenportretten

Koninklijk Concertgebouworkest

Riccardo Chailly dirigent

Ronald Brautigam piano

Lynn Harrell cello

Pierre Amoyal viool

Kim Kashkashian altviool

Norbert Blume viola d'amore

Leo van Doeselaar orgel

Paul Hindemith

Kammermusiken I, IV en V (1922 - 1927)

Concertgebouw, Grote Zaal, 9 juni, 21.00 uur

Kammermusiken II, III, VI en VII (1922 - 1927)

Concertgebouw, Grote Zaal, 23 juni, 20.15 uur

Radio Kamerorkest

Hans Zender dirigent

Jadwiga Gadulanka sopraan

Frank van Koten hobo

Pascal Siffert altviool

Bernd Alois Zimmermann

Hoboconcert (1952)

Kontraste (1953)

Omnia tempus habent - cantate voor sopraan en 17 instrumenten (1957)

Antiphonen - voor altviool en 25 instrumenten (1962)

Beurs van Berlage, Wang Zaal, 24 juni, 20.30 uur

Neues vom Tage

Radio Filharmonisch Orkest, Groot Omroepkoor

Edo de Waart dirigent

Huub Claessens bariton

Henk Smit spreekstem

Arnold Schönberg

Friede auf Erden (1907)

Pelleas und Melisande - symphonische Dichtung (1903)

A survivor from Warsaw (1947)

Die glückliche Hand - Drama mit Musik (1910-1913)

Koninklijk Theater Carré, 30 juni, 20.15 uur

Twee eenakters

Radio Symfonie Orkest

Reinbert de Leeuw dirigent

Harry Wich regie, decor, kostuums, licht

Janice Taylor (mezzo-)sopraan

Hubert Delamboy tenor

Victor Braun bariton

Arnold Schönberg Erwartung - monodrama in een bedrijf (1909)

Alexander von Zemlinsky Eine Florentinische Tragödie - opera in een bedrijf (1917)

Koninklijk Theater Carré, 23, 25, 27 juni, 20.15 uur

Neues vom Tage

Duitsland: in de jaren dertig een land om te ontvluchten, in de jaren vijftig en zestig - periode van *Wiedergutmachung* en *Wirtschaftswunder* - voor velen onbetwist het paradijs van de toekomstmuziek. Meer dan enig ander land bood West-Duitsland een onderkomen aan het naoorlogse componeren.

De generatie van radicale vernieuwers die omstreeks 1950 te midden van de rokende puinhopen in Darmstadt het fundament legde voor de *Neue Musik*, spon garen bij het slechte geweten van een natie die nog maar kort tevoren componisten als Eisler, Hindemith, Schönberg en Webern als 'entartet' had gebrandmerkt. Een grootscheeps cultureel herstel - een vorm van vrijwillige boetedoening - maakte van Duitsland voor de kunst het land van onbegrensde mogelijkheden.

Hoewel de *Neue Musik* inmiddels al lang niet meer het geestelijk eigendom is van één generatie en van één artistieke ideologie, wordt, althans in Nederland, het beeld sterk bepaald door de componist die de personificatie van deze 'Musik' is geworden: Karlheinz Stockhausen (61). Maar is dat beeld juist? Doet het recht aan de veelheid van stijlen, stromingen, houdingen en ideologieën die veertig jaar *Neue Musik* heeft opgeleverd?

Pflicht und Neigung luidt de titel van een compositie van Michael Gielen. Het is de bondigste samenvatting van het probleem waarvoor de nieuwe Duitse muziek de luisteraar uit Nederland stelt. Nederland: muzikaal gesproken het land van de klare lijn, van ironie en eenduidigheid, van doe-maar-gewoon-dan-doe-je-al-gek-genoeg. Een land bovendien van weinig woorden bij de muziek, geneigd de termen 'kritisch', 'dialektisch' en 'tief' te lezen als bloedserieus, drammerig en zwaarwichtig. Wat voor boodschap heeft zo'n land aan iemand die ergens tegen componeert: tegen een muziekcultuur als een 'Walkman, womit man hört und sich zugleich die Ohren zuhält' (Lachenmann)? Of aan Hespos, die met gebalde vuisten van achter zijn schrijftafel uithaalt naar de 'gegenwärtigen Ausgedroschenheit, dem Abgeschlafften, das uns alle einwickelt ins Ersticken'. En wat te denken van het desperate commentaar van Nicolaus A. Huber: 'Das Politische, das Fragmentarische, das Absurde, die Unterhaltungsmusik, die Massenindustrie, die Rhythmuskomposition, die Oper, die Postmoderne, das Ikonoklastische, das Nichtreflektive, New Age, anything goes: weil niemand uns zuhört'.

Politisering, problematisering, 'Musica Negativa', 'Sprachverlust': de Duitsers vatten de zaak ernstig op. *Pflicht*? Of *Neigung*?

Maar de Duitse medaille heeft ook een keerzijde: het grote muzikale erfgoed, de *reine Vernunft*, het speculatieve vermogen, het morele bewustzijn. Er wordt hoog spel gespeeld in de Duitse muziek en dat kan tot grote resultaten leiden. Bovendien is de Duitse muziekcultuur allerm minst een kennig. Veel belangrijke

leerposten worden bekleed door immigranten uit alle delen van de wereld: de Hongaar Ligeti doceert in Hamburg, de Koreaan Yun in Berlijn, de Brit Ferneyhough in Freiburg, de Argentijn Kagel in Keulen. In geen enkel ander Westeuropees land staat de nieuwe muziek zo open voor invloeden van buitenaf.

Het Nederlandse beeld van de nieuwe Duitse muziek blijkt eenzijdig. Daarom nu voor eenmaal geen Stockhausen, en ook geen Henze, maar een aantal anderen. Niet alle anderen, want *Neues vom Tage* is een Nederlands en geen Duits evenement. Alleen al het feit dat neoromantiek en neo-expressionisme in het programma nauwelijks vertegenwoordigd zijn, geeft aan dat de visie van het Holland Festival verschilt van het beeld dat de Duitse muziek van zichzelf heeft. Die visie krijgt gestalte in veertien concerten. Naast een aantal twintigste-eeuwse *Klassiker*, komen ruim twee dozijn contemporaine componisten aan bod, met werk waarvan het meeste nog nooit in Nederland te horen is geweest. Daartoe behoren ook immigranten zonder wie de *Neue Musik* er anders had uitgezien. Er is overigens niet alleen aandacht voor West-Duitsland, maar ook voor muziek uit Oost-Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland.

Het Arditti Strijkkwartet brengt in de Kleine Zaal van het Concertgebouw onder meer de Nederlandse première van *Reigen seliger Geister*, het nieuwe strijkkwartet van Helmut Lachenmann. In het Shafflytheater concineren twee grotere Duitse ensembles: Ensemble 13 voert het controversiële *Seiltanz* van Hans-Joachim Hespos uit en Ensemble Köln tekent, onder leiding van componist-dirigent Robert HP Platz, voor de eerste Nederlandse uitvoering van *Nomos Protos* van de 'Duitser' Konrad Boehmer. In De IJsbreker worden drie concerten door Duitse musici gegeven: het Clementi Trio uit Keulen combineert, evenals Trio Recherche uit Freiburg, nieuw werk met historische avant-garde; Mauricio Kagel is te horen en te zien onder andere in zijn hoorspel over de Heilige Caecilia.

Aan zowel Kagel als Hespos, maar ook aan Isang Yun en vier jonge componisten heeft het Holland Festival een opdracht verstrekt. De resultaten klinken in wat inmiddels het traditionele weekend der Nederlandse ensembles mag heten. De weekends met Italiaanse (1986) en Russische (1989) muziek bleken succesvol en vragen om een vervolg: de luisteraar wordt in de gelegenheid gesteld in een korte spanne tijds kennis te nemen van een grote hoeveelheid verschillend geaarde composities voor uiteenlopende instrumentale combinaties. Tijdens dit weekend worden meer dan twintig recente werken gespeeld. Het Nieuw Ensemble treedt aan met een programma dat louter uit premières bestaat; Gielen's *Pflicht und Neigung* wordt uitgevoerd door het Nederlands Blazers Ensemble; het Schönberg Ensemble komt met een programma van immigranten; het Asko Ensemble bundelt de krachten met het Nederlands Kamerkoor in Holligers *Scardanelli-Zyklus*; en Hans Zender staat niet alleen als dirigent maar ook als componist voor het Radio Kamerorkest. Het weekend vindt plaats in de Wang Zaal en de nieuwe Aga Zaal van de Beurs van Berlage.

Het *Neue* wordt in historisch perspectief geplaatst met drie portretten van componisten die van grote invloed zijn geweest op de ontwikkeling van de twintigste-eeuwse muziek. Riccardo Chailly brengt met zijn orkest de zeven *Kammermusiken* van Paul Hindemith in het Concertgebouw; Edo de Waart leidt het Radio Filharmonisch Orkest in de eerste Nederlandse uitvoering van Schönbergs 'Drama mit Musik', *Die glückliche Hand*, en het Radio Kamerorkest is opnieuw te horen, ditmaal in een eerbetoon aan Bernd Alois Zimmermann, een visionaire 'tussenfiguur' in de naoorlogse muziek die herwaardering verdient. Tot slot in Carré het Radio Symfonie Orkest onder leiding van Reinbert de Leeuw in een scènische uitvoering van twee eenakters uit het begin van deze eeuw: *Erwartung* van Schönberg en *Eine Florentinische Tragödie* van Zemlinsky.

Elmer Schönberger & Joël Bons

Nieuw Ensemble

Ed Spanjaard dirigent

Reinhard Karger **Stau** (1990)*

Günter Steinke **Randgewächse** - *brüchige Wucherungen* (1990)*

Thomas Pernes **Beginnen** (1990)*

Manfred Stahnke **Kreislieder** (1990)*

pauze

Hans-Joachim Hespos **i f i** (1990)*

* wereldpremière

AGA Zaal

15 juni 1990

20.30 uur

coproductie NOS-radio/Holland Festival

Reinhard Karger Stau

fluit/piccolo, basklarinet, mandoline, gitaar, piano, kleine trom, viool en contrabas
compositie: 1990
duur: ca 6'
première: 15 juni 1990, Amsterdam
in opdracht van het Holland Festival
manuscript

Geen verdere toelichting op het stuk.

Reinhard Karger

Günter Steinke Randgewächse - brüchige Wucherungen

fluit, klarinet, gitaar, harp, altviool en contrabas
duur: ca 9'
compositie: 1990
première: 15 juni 1990, Amsterdam
in opdracht van het Holland Festival
manuscript

Ik streef in mijn composities altijd naar een hoge mate van differentiatie in het variëren en karakteriseren van muzikale figuren. Mijn voornaamste doel is deze figuren tot leven te wekken, hen op elkaar te betrekken en hun vitaliteit, waartoe ook de klinkende rust behoort, te 'ontketenen'.

Mijn muziek is niet in de eerste plaats beeldend, al laat ze daartoe wel de ruimte, maar eerder een opeenvolging van uiteenlopende gebeurtenissen; zij put een groot deel van haar spanning uit het ontwikkelen en tegenover elkaar plaatsen van verschillende muzikale gebeurtenissen. Ik zie een compositie als een organisme dat ontstaat uit de krachtsverhoudingen tussen muzikale cellen.

In het verloop van mijn compositie *Randgewächse* rijgen zich, tegen een in meerdere tijdlagen opgebouwde achtergrond, fragmentarische muzikale figuren in één discontinu proces tot een continue reeks aan. Daarbij doorlopen ze meerdere toestanden van muzikale dichtheid in het spanningsveld van toon en ruis, worden ze afgebroken, vertonen ze toenemende vitaliteit of sterven ze plotseling weg en duiken ze op verschillende plaatsen woekerend of juist bijna geïsoleerd op. De muzikale figuren thematiseren de ontwikkelingsgang van hun eigen profilering in het krachtenveld van korte gebeurtenissen, aangehouden klankvlakken en figuraties.

Günter Steinke

Thomas Pernes Beginnen

viool, mandoline, gitaar, harp, basklarinet en contrabas
compositie: 1990
duur: ca 10'
première: 15 juni 1990, Amsterdam
in opdracht van het Holland Festival
manuscript

De ontstaansgeschiedenis van *Beginnen* gaat terug tot 1988. Ik had een opdracht voor een opera (*The End of the World News*); en er was gedrevenheid/opperste concentratie, werk/werk.

Daarna volgde de deceptie: de opdracht werd ingetrokken.
Mijn reactie was een gevoel van leegte: een zware depressie.

Pas na enige tijd:
opnieuw beginnen met andere uitgangspunten:
bijv. *eine Eröffnungsmusik für eine Ausstellung*:

Geen muziek met verloop.

*Resten van een klank (ook troostrijke!)
tegen
overblijfselen (voorwerpen) van een beschaving.
Fragment tegen fragment:
en toch geen bindende analogie.*

*De muziek die niet in de eerste plaats in de toon gevonden wordt;
die gebouwd is als precies vormgegeven beelden,
herinneringen - altijd pas ACHTERAF - aan
stemmen (fragment van een wellicht belangrijk bericht?),
aan plaatsen en gebeurtenissen,*

*in het hoofd aanwezig;
steeds weer in de uiterlijke rust.*

Ook imaginaire plaatsen, etc.

*De troost alleen al van de aanwezigheid van deze vormen;
- de gedachte ze te kunnen verliezen
vreselijk*

Bijv.: een antwoord op het probleem Mozart (hier is voor mij slechts een indirect antwoord mogelijk en denkbaar):
'Wat is volgens u de betekenis van Mozart in de muziekgeschiedenis en haar ontwikkeling tot op heden?'

Mozart was beslist de begaafdsten van allen. Hij was het tegendeel van de moordende en zichzelf te gronde richtende mens die Thomas Bernhard beschrijft in *Kalkwerk*: '...falen door het onophoudelijk uitstellen van de verwezenlijking van iets dat als gedachte in wezen compleet, en dat betekent feilloos in zijn hoofd aanwezig is [...]; een volmaakt hersenspinsel in het hoofd dat door durf, uitzonderlijke vastberadenheid noch intellectuele onverschrokkenheid definitief te verwerkelijken valt, dat is het deprimerendste. Aan meedogenloosheid, ook en vooral ten opzichte van zichzelf, ontbrak het hem niet, maar hij miste het belangrijkste: onbevreesdheid voor de realisering, voor de verwezenlijking, onbevreesdheid om zijn hoofd van het ene ogenblik op het andere zonder enige schroom om te kiepen en zodoende het werk op papier te laten uitstromen.'

en: het werk, dat dan ook werkelijk heet:
Beginnen.

Een nieuw begin: aarzelend.

Thomas Pernes
Wenen, 15 april 1990

Manfred Stahnke Kreislieder

altfluit, klarinet, midi-gitaar met DX 7-II FD synthesizer, harp, slagwerk, viool en altviool
compositie: 1990
duur: ca 12'
première: 15 juni 1990, Amsterdam
in opdracht van het Holland Festival
uitgegeven bij Stahnke Verlag, Hamburg

In dit ensemblestuk wordt gebruikt gemaakt van een extreme stemming, die heel algemeen zou kunnen worden omschreven als 'equiheptatonisch met *rafels*'. Een equiheptatonische stemming zonder rafels zou zeven gelijke toontrappen per octaaf betekenen, een soort diatoniek zonder halve tonen dus. Er is vaak gesteld dat dergelijke toonladders in Afrika en op de eilanden in de Stille Oceaan gangbaar zijn. Een eigenaardigheid van de muziek uit deze gebieden is echter juist de 'rafeligheid' waarmee de natuurvolkeren hun toonladders gewoonlijk spelen. Klaarblijkelijk wordt muziek in dat deel van de wereld niet zozeer als een opeenvolging van nauwkeurig gedefinieerde toonhoogten ervaren, maar veeleer in haar totaliteit - als een geheel van klankkleur, ritme, vorm en ook toonhoogten. Simha Arom, de bekende Israëlisch-Franse etnomusicoloog, werd nog niet zo lang geleden weer met de flexibiliteit van het toonladderdenken in Afrika geconfronteerd, toen hij zich met een microtonaal verstembare Yamaha DX 7-II FD synthesizer onder de Pygmeeën begaf (zie zijn verslag hierover in het *Ligeti-Festschrift*, Hamburg 1990).

Door het verstemmen van altfluit en altviool (ongeveer 31 cents*, ofwel ca 1/6 toon lager) alsmede van harp en gitaar wordt een iriserende klankwereld gecreëerd. De gitaar, die een exact equiheptatonisch gestemde DX7 stuurt, 'verstrengelt' zich met een in zuivere grote terts en kleine septiemen gestemde harp. Als zodanig komt deze reine stemming alleen aan het slot van de compositie, waar ook de gitaar in reine stemming speelt, tot zijn recht. Daarvoor neigt de harp naar equiheptatoniek, zonder die evenwel volkomen te bereiken. Iets vergelijkbaars doet zich voor bij de beide blazers en strijkers: in principe hebben zij immers de beschikking over twee getemperde toonladders, die gescheiden worden door een interval van 31 cents. Bovendien wijken de strijkers nog van de hier gebruikte stemming af, doordat ze gewoon in reine kwinten zijn gestemd. Helemaal geschild - dat wil zeggen: afwijkend van al het tot nu toe beschrevene - wordt dit 'onsysteem' als gevolg van de meermaals opduikende 'kluwens' van reine terts en septiemen in de strijkers: zo werkt het equiheptatonische systeem gestaag naar zijn eigen opheffing toe. De musici krijgen nauwelijks de kans in de traditionele, Europese zin van het woord 'rein' te spelen. Wel zullen er lokale gevallen van 'reinheid' zijn of, liever gezegd, van een klankmatige 'heelheid'.

Deel van deze 'heelheid' is de fractale structuur van niet alleen de toonhoogtewereld, maar ook van de ritmiek en de algehele tijdsgeleding van de compositie. Wat wordt hier bedoeld met 'fractal'?

Voor zover ik de wiskunde van Mandelbrot heb begrepen (die het begrip 'fractal' heeft bedacht), gaat het om de ontdekking van een wetmatigheid die voor de hele stoffelijke wereld geldt: ogenschijnlijk chaotische structuren blijken, als ze 'van verre' worden gadegeslagen, plotseling een zinvol geheel te vormen (zinvol door het optreden van kleine hele getallen - te vergelijken met reine intervallen in de muziek). Deze 'zinvolle structuren' kunnen, als we de 'reis' voortzetten en ze vanaf een nog grotere afstand waarnemen, opnieuw 'chaotisch' worden. In het volgende stadium kan uit deze suprastructuur in een supra-suprastructuur weer een nieuwe ordening ontstaan: zo keert in de fractale schilderijen die mijn Bremense vrienden Peitgen en Richter hebben gemaakt, steeds weer hun uitgangspunt, het appelmannetje, terug.

In onze wereld daarentegen, vormen zich laag na laag steeds weer nieuwe verbanden, nieuwe 'ordeningen': de atomaire wereld is aan andere krachten onderhevig dan de planetaire. Het is een opwindende gedachte dat naarmate het universum zich in de tijd ontwikkelt, de natuurwetten zullen veranderen: niets is blijvend. Als ik aan het componeren ben en de structuren op hun beloop laat, weet ik ook niet welke kant ze zullen opgaan. Ik volg slechts en leid de zich steeds veranderende wereld echter met zachte hand daarheen waar ik schoonheid ervaar. Zo heb ik, door ook mijzelf 'op mijn beloop' te laten, de toonhoogtewereld en ook

*cent: intervaleenheid ter grote van 1/1200 van het octaaf. De kleine secunde in de (gebruikelijke) gelijkzwevende stemming meet 100 cents. In deze stemming meet een kwint bijvoorbeeld 700 cents, terwijl hetzelfde interval in reine stemming 702 cents meet (red.).

de ritmisch-temporele structuur van de *Kreislieder* gebouwd: door accelerandi, ritardandi, door filteringen en geleidelijke toevoegingen ontstaan in een eigenaardige cirkelgang voortdurend andere muzieken - steeds uit het voorafgaande, steeds afgeleid. Af en toe heb ik een sprong in de tijd gemaakt en ben ik plotseling tot een nieuwe structuur gekomen met weglating van de tussenstappen: dat zijn de momenten waarop plotseling een melodie doorbreekt. Mijn *Kreislieder* zijn echte liederen: melodieën die, in al hun gelaagdheid, weer supramelodieën opleveren, die op hun beurt nieuwe liederen vormen. De melodieën creëren zelfs hun eigen akkoordbegeleiding.

Manfred Stahnke

Hans-Joachim Hespos i f i - unklänge für ensemble

basfluit, bassethoorn/basklarinet, Napolitaanse mandoline, Spaanse gitaar, grote concertharp, altviool, contrabas, slagwerker, tapdanseres, geen dirigent
duur: 21'12"

compositie: 1990

première: 15 juni 1990, Amsterdam

in opdracht van het Holland Festival

opgedragen aan Bertrand Espouy en Jean-Baptiste Joly

uitgegeven bij Hespos, Ganderkesee

i f i = van voren i en van achteren i, in het midden f.

Hans-Joachim Hespos

Over Hespos

Hans-Joachim Hespos begon in de jaren zestig als een der eersten een soort muziek te schrijven die alle denkbare mogelijkheden van instrumentale klank zowel als een breed scala van akoestische verschijnselen omvat. In een interview verklaarde hij eens: '... ik tracht het klankspectrum in zijn volle omvang te benutten, van het niet-meer-hoorbare tot overslaand gekrijs - wat uitermate agressief kan klinken - en daaruit muzikale spanning te putten'.

Uitgangspunt van Hespos' esthetiek is dus niet het uitsluiten van bepaalde klankmogelijkheden, zoals lange tijd gebruikelijk was, maar juist het incorporeren van alle denkbare middelen om klanken voort te brengen.

Zijn speurtocht naar nieuwe expressiemogelijkheden heeft geresulteerd in werken die op het eerste gehoor zekere overeenkomsten vertonen met free jazz.

De conclusie dat de muziek van Hespos aan *free jazz* verwant is, zou echter voorbarig zijn en in het geheel geen recht doen aan het wezen van zijn composities. Free jazz bestaat immers bij de gratie van de ingeving, de improvisatie, en zou zijn naam niet meer verdienen als hij genoteerd of van blad

gespeeld werd. De muziek van Hespos is daarentegen tot in het kleinste detail vastgelegd.

Het idee een werk van Hespos, *dschen*, te laten spelen door de gerenommeerde jazz-saxofonist Peter Brötzmann bleek onuitvoerbaar, en niet alleen vanwege *hoe* het genoteerd was maar ook vanwege wat er genoteerd was. Omwille van zijn nauwgezette wijze van noteren geeft Hespos zijn werken, zelfs die voor groot orkest, uitsluitend in partituurvorm uit; alle spelers krijgen een exemplaar, zodat ze het muzikale gebeuren in zijn totaliteit kunnen overzien. De meeste van Hespos' partituren bevatten overigens geen metrische eenheden ten behoeve van de coördinatie. Slechts de opeenvolging van de passages is aangeduid, waarbij de musici op elkaar reageren. Tempo-aanduidingen komen alleen voor in de vorm van instructies met betrekking tot de duur van de afzonderlijke passages. In de praktijk is gebleken dat als de aanwijzingen in de partituur precies worden opgevolgd, de passage vanzelf de gewenste duur krijgt. De partituur geeft een dermate gedetailleerd beeld van de muziek dat de musici exact weten wat ze moeten doen. De rol van de dirigent beperkt zich tot de coördinatie van gelijktijdig gespeelde passages en gecompliceerde opeenvolgende gebeurtenissen, alsmede het aangeven van het moment waarop een kettingreactie in gang wordt gezet. Kenmerkend voor het klankkarakter van de muziek van Hespos is voorts het soort instrumenten dat hij met elkaar combineert en de sterke differentiatie en uitbreiding van de gangbare speeltechnieken. Niet alleen bestrijkt Hespos de gehele scala van speeltechnieken, hij rekt haar op en breidt haar uit: het element ruis wordt gevarieerd, de toonvorming zelf ten dele op losse schroeven gezet, hetgeen niet zelden tot gevolg heeft dat de grenzen van het hoorbare worden bereikt en de dreiging van een omslag voelbaar wordt. Niet alleen buit Hespos de klankmogelijkheden van de instrumenten ten volle uit, ook schept hij de voorwaarden waaronder de verschillende structuren veelvoudige betrekkingen met elkaar kunnen aangaan. Hij ontsluit daarmee een heel nieuw domein voor het aan alle denken ten grondslag liggende principe van het 'parallelismus membrorum'*¹, aangezien de delen zich slechts in hun flexibiliteit manifesteren.

Gerhardt Müller-Goldboom

* parallelismus membrorum: 'het parallel lopen der leden', zoals dit onder andere in de Hebreeuwse poëzie voorkomt. De 'leden' zijn halfverzen (of zelfs hele verzen) die in verschillende bewoordingen hetzelfde zeggen (red.).

Nieuw Ensemble

Het Nieuw Ensemble ontstond in 1980 uit de muziektheaterproductie *Venus en Adonis* waarvoor Theo Loevendie de muziek componeerde. De onalledaagse bezetting van twee blazers, twee strijkers, slagwerk en de tokkelinstrumenten harp, gitaar en mandoline beviel de musici zo goed dat zij besloten in deze samenstelling door te gaan en een geheel nieuw, eigen repertoire op te bouwen. Er wordt voortdurend contact gezocht met componisten in binnen- en buitenland en de laatste oogst wordt regelmatig in premièreprogramma's ten gehore gebracht. Het Nieuw Ensemble concerteerde op verscheidene buitenlandse festivals waaronder die van Donaueschingen, Straatsburg, Huddersfield en Venetië. Veel waardering oogstten de programma's die geheel gewijd waren aan één componist: in het Holland Festival kwamen Franco Donatoni (1986) en György Kurtág (1987) aan bod, in het kader van de serie Acht Proms in Paradiso Mauricio Kagel, Brian Ferneyhough en Pierre Boulez.

Onder leiding van vaste dirigent Ed Spanjaard vonden talloze premières plaats van werken die in opdracht van het ensemble werden geschreven. In april van dit jaar vierde het Nieuw Ensemble zijn tienjarig bestaan met onder meer tien hommages van componisten met wie de groep het afgelopen decennium een vruchtbare samenwerking heeft gehad. Het ensemble produceerde compact discs met werk van Franco Donatoni en Brian Ferneyhough. Een derde cd is in de maak. Voor komend seizoen staan onder andere een concertserie op stapel rond de zestigste verjaardag van Theo Loevendie en een project met nieuwe muziek uit China.

Ed Spanjaard

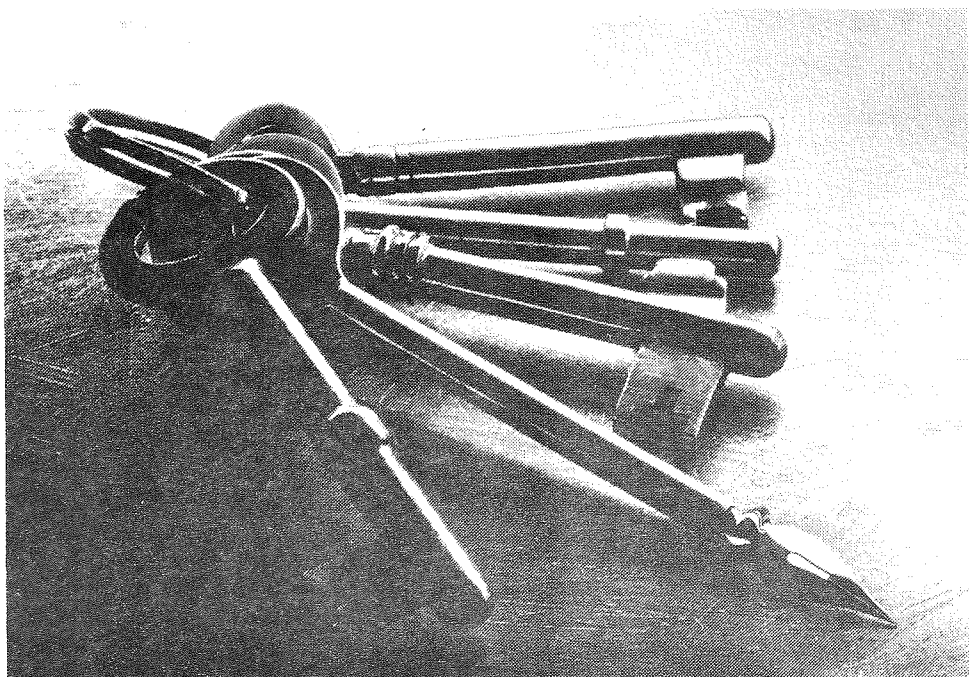
Dirigent Ed Spanjaard (1948) kreeg zijn opleiding in Amsterdam en Londen. In 1973 debuteerde hij bij het Nederlands Blazers Ensemble in een theaterproductie van Stravinsky's *l'Histoire du Soldat*. Sindsdien leidde hij vrijwel alle Nederlandse orkesten, waaronder het Concertgebouworkest, en vervulde hij in diverse landen gastdirecties.

Spanjaard was assistent van Bernard Haitink, Edo de Waart, Herbert von Karajan en Georg Solti, door wie hij werd betrokken bij de instudering van Wagners *Ring des Nibelungen* in Bayreuth. Hij was stafleid van de opera in Glyndebourne en de Royal Opera Covent Garden in Londen. Als vaste dirigent was Ed Spanjaard enige jaren verbonden aan het Nederlands Ballet Orkest en aan het Limburgs Symfonie Orkest. Komende zomer brengt hij met het Brabants Orkest een nieuwe productie van Verdi's *Aida*.

Ed Spanjaard treedt ook op als pianist. In die hoedanigheid begeleidde hij onder meer Elisabeth Söderström, Frederica von Stade en Elly Ameling. Als pianist/dirigent voerde hij verschillende concerten van Mozart uit. Sinds 1982 leidt hij het Nieuw Ensemble.

musici

Machiko Takahashi fluit
Arjan Kappers (bas)klarinet
Hans Wesseling mandoline
Helenus de Rijke gitaar
Seth Josel midi-gitaar
Ernestine Stoop harp
Herman Halewijn slagwerk
John Snijders piano
Angel Gimeno viool
Eva Müller altviool
Rob Dirksen contrabas
Nanette Currie tapdans
Johannes Harneit adviezen *ifi*

Nederlands Blazers Ensemble

David Porcelijn dirigent

Volker Banfield piano

Denys Bouliane **A propos...et le Baron perché?** (1985)

Reinhard Febel **Konzert für Klavier und Blasinstrumente** (1988)

pauze

Bernd Alois Zimmermann **Rheinische Kirmestänze** (1962)

Michael Gielen **Pflicht und Neigung** (1989)

Wang Zaal

16 juni 1990

15.00 uur

coproductie NOS-radio/Holland Festival

Denys Bouliane A propos...et le Baron perché? - für 10 Spieler

2 basklarinetten, 2 contrafagotten, 2 hoorns, trompet, 2 trombones en contrabas
compositie: 1985
duur: ca 15'
première: 13 maart 1986, Montreal
in opdracht van de Société de Musique Contemporaine du Québec
opgedragen aan Ranga Yogeshwar
manuscript

Voor deze compositie putte ik inspiratie uit de laatste alinea van Calvino's roman
De baron in de bomen:

'(...) misschien was het een borduurwerk dat gemaakt was op het niets, dat is als deze inktstreep die ik bladzij na bladzij getrokken heb: vol doorhalingen, verwijzingen, nerveuze vlekken, spatten, open plekken, terwijl hij soms uiteenvalt in dikke, duidelijke vruchten, zich soms verdicht tot minuscule tekens als puntvormige zaden, zich de ene keer om zichzelf heen windt, de andere keer in tweeën splitst, nu eens kluiten zin verbindt met een omlijsting van bladeren of wolken, dan weer vastloopt en zich opnieuw om zichzelf heenwindt. Hij gaat almaar verder, rafelt uit en omhult een laatste onzinnige tros woorden, ideeën en dromen, en houdt op.

('De baron in de bomen', in: Italo Calvino, *Onze voorouders*. Bert Bakker Amsterdam, vertaling Henny Vlot)

A propos... et le Baron perché? is nauw verbonden met een ander werk van mijn hand: *Comme un silène entr'ouvert* (Als een ontsloten silene, 1983/85) voor ensemble en geluidsband. Beide werken maken, evenals het merendeel van mijn composities van de laatste tien jaar, op hun beurt deel uit van een grotere cyclus, *Les pas perdus* (Uitgewiste voetsporen). In *Comme un silène entr'ouvert* krijgt het concept op vier niveaus gestalte in een concentrische diminutiecanon. Uitgangspunt was een dans, zwoel en ongearticuleerd, met een knipoog naar de jazz. In *A propos...* zijn de toespelingen op dansmuziek nog duidelijker doordat het ensemble een imaginaire big band voorstelt. Het werk is scherper omlijnd, alsof de muziek 'toegankelijker' is geworden, minder dicht en duidelijker gearticuleerd. Het stuk als geheel is gebaseerd op een aantal korte, karakteristieke fragmenten en ik heb - zoals bij mij zo vaak het geval is - gespeeld met *pseudo-functionele harmonie* waarin bepaalde tonale structuren zijn aangeduid zonder dat ze ooit direct aan het licht treden. Ik heb eveneens gebruik gemaakt van wat ik *virtuele metriek* (en *virtuele polymetriek*) noem; een enkele, duidelijke, regelmatige reeks van pulsen komt eigenlijk niet voor. Meerdere tempi en maatsoorten zijn gelijktijdig waarneembaar, worden als het ware in negatief afgebeeld. De vorm van het stuk heeft een waarlijk labyrinthisch karakter: dezelfde fragmenten lijken steeds weer op te duiken, echter steeds gezien vanuit een ander standpunt, vanuit een onophoudelijk wisselend perspectief.

Denys Bouliane

Neues vom Tage

Reinhard Febel Konzert für Klavier und Blasinstrumente

piano, piccolo, fluit, 2 klarinetten, basklarinet, altsaxofoon, 2 hoorns, trompet, trombone en tuba
compositie: 1988
duur: ca 25'
première: 4 december 1988, Karlsruhe
in opdracht van het Kultusministerium Baden-Württemberg
opgedragen aan Manfred Reichert en Ensemble 13
uitgegeven bij G. Ricordi & Co, München

Ik hoop dat u er begrip voor heeft dat ik liever geen tekst over mijn eigen stuk schrijf.

Reinhard Febel

Bernd Alois Zimmermann Rheinische Kirmestänze - für 13 Bläser

Tempo di valse comodo - Allegretto - Allegretto - Allegro comodo - Alla marcia
2 fluiten, 2 hobo's, 2 klarinetten, 2 fagotten, 2 hoorns, cornet, trombone en contrabas
compositie: 1950, instrumentatie 1962
duur: ca 6'
première: 2 augustus 1963, Keulen
uitgegeven bij Schott's Söhne, Mainz

Kort nadat in de serie 'Musik der Zeit' van de Westdeutsche Rundfunk de grootse vocale symfonie (nog niet de opera) *Die Soldaten* voor het eerst had geklonken, gaf de Volksmusikvereinigung van diezelfde WDR de eerste uitvoering van een wel heel anders geaard werkje: de *Rheinische Kirmestänze*. In hun oorspronkelijke vorm ontstonden deze vijf dansen in 1950, hetzelfde jaar waarin Zimmermann zijn eerste twaalftooncompositie schreef: de *Vioolsonate*, later bewerkt tot *Vioolconcert*. Van twaalftoontechniek noch Darmstädter Ferienkurse (die de 32-jarige Zimmermann in 1950 voor de derde keer bezocht) valt in de *Rheinische Kirmestänze* echter ook maar iets te bespeuren.

E.S.

Michael Gielen Pflicht und Neigung

voor een ensemble bestaande uit 22 musici: 9 houtblazers, 7 koperblazers, 3 slagwerkers en 3 toetsenspelers
compositie: 1989
duur: ca 24'
première: 1 oktober 1989, Bremen
in opdracht van het Festival d'Automne in Parijs en het Musikfest Bremen voor Ensemble InterContemporain en Ensemble Modern
opgedragen aan Walter Levin
uitgegeven bij Breitkopf & Härtel, Wiesbaden

De titel verwijst naar het feit dat het hier gaat om een opdracht. Bij de uitvoering van een opdracht speelt immers zowel 'Pflicht' als 'Neigung' een rol. Daarnaast zegt de titel iets wezenlijks over de inhoud van het stuk.

In deze compositie heb ik voortgebouwd op het middendeel van mijn Strijkkwartet uit 1983, met gebruikmaking van materiaal uit de andere delen. Evenals in dit eerdere werk gaat het hier om meervoudige of parallelle variaties op diverse muzikale situaties of 'topoi'. Terwijl deze topoi in het kwartet stuk voor stuk 'dwang' weerspiegelen (dwang waaraan wij - in weerwil van onze zorgvuldig gekoesterde illusie van volmaakte keuzevrijheid - het grootste deel van de tijd zowel innerlijk als uiterlijk zijn onderworpen), wilde ik in dit nieuwe stuk door middel van zogeheten 'vensters' meer berusting tot uitdrukking brengen. Ook zijn er korte 'signalen', die de vorm articuleren. Evenals de vensters en alle andere topoi zijn deze signalen onderworpen aan meervoudige variatie.

De topoi zijn:

- repetitief-dwangmatig
- dramatisch
- akkoorden
- wolken
- zwanezing
- soli (vensters)

en keren elk drie tot zes maal terug. Er is een zestal signalen. Als begeleiding duikt vier maal een 'recitatief' op.

Het stuk heeft drie delen. Het eerste deel berust op 12 topoi; het tweede deel is een tutti waarin vier topoi elkaar overlappen; het derde deel bestaat uit 12 secties, merendeels overlappingsen van diverse topoi.

Ik heb het materiaal uit mijn Strijkkwartet gebruikt als een soort halffabriekaat, dat wil zeggen: het heeft een ingrijpende bewerking ondergaan. Akkoorden zijn opengevouwen en vice versa, wat metrisch niet-gefixeerd was, is in maten gegoten etc. Een enkel onderdeel ('Zwanezing') is alleen geïnstrumenteerd en geen nieuwe compositie. Het is een melodie van parallelle akkoorden. Vermeldenswaard is wellicht dat de vensters (met in de hoofdrol eerst de tuba, vervolgens duo's en trio's, ten slotte de trompet) gebaseerd zijn op het Zemlinsky-citaat* dat de aanhef vormt van het Kwartet.

Het ensemble is in drie groepen verdeeld. De as wordt gevormd door een elektronisch orgel, tuba, contrabasklarinet en slagwerk (plaat- en buisklokken en pauken). De overige instrumenten zijn hier symmetrisch omheen gegroepeerd.

Michael Gielen

*Dit citaat is (evenals het citaat in het vierde deel van de *Lyrische Suite* van Alban Berg) ontleend aan de *Lyrische Symphonie* van Zemlinsky (red.).

Nederlands Blazers Ensemble

Het Nederlands Blazers Ensemble werd opgericht in 1959 en verrichtte sedertdien baanbrekend werk in de uitvoeringspraktijk van de kamermuziek in Nederland. Het ensemble is kort geleden verjongd. De kern bestaat uit een nieuwe generatie prominente musici: soloblazers uit onder andere het Koninklijk Concertgebouworkest, het Rotterdams Philharmonisch Orkest en het Residentieorkest. Het ensemble brengt afwisselend klassiek repertoire in kleine bezetting en programma's met veelal grotere bezettingen, waarin klassiek repertoire wordt afgewisseld met hedendaagse en speciaal voor het Nederlands Blazers Ensemble gecomponeerde stukken. Zodoende wordt het repertoire voortdurend vernieuwd met zowel hedendaagse muziek als met onbekende werken uit het verleden, opgedoken uit allerlei bibliotheken in binnen- en buitenland.

Voor het twintigste-eeuwse repertoire worden dirigenten als Edo de Waart, Reinbert de Leeuw, David Porcelijn en Richard Dufallo aangetrokken; voor het klassieke repertoire wordt het ensemble gecoached door Frans Brüggen, een samenwerkingsverband dat in 1991 zijn beslag zal krijgen in een uitvoering van Mozarts *Gran Partita*. In de nieuwe samenstelling maakte het Nederlands Blazers Ensemble tournees naar Engeland en Venezuela; de komende seizoenen worden Italië, Noord- en Zuid-Amerika aangedaan.

David Porcelijn

David Porcelijn heeft als gastdirigent vele internationaal befaamde orkesten geleid, zoals het Israel Philharmonic Orchestra, het Metropolitan Opera Orchestra, het Orchestre Philharmonique de Monte Carlo, het Radio Filharmonisch Orkest, het Radio Kamerorkest, het New York City Ballet Orchestra, het Adelaide Symphony Orchestra, het Melbourne Symphony Orchestra en het Sydney Symphony Orchestra. Sinds 1986 werkt Porcelijn regelmatig samen met het Asko Ensemble. In hetzelfde jaar werd hij aangesteld als docent orkestdirectie aan het Utrechts Conservatorium. Porcelijn studeerde fluit bij Frans Vester, compositie bij Kees van Baaren en Jan van Vlijmen aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag, en orkestdirectie, compositie en theorie bij Michel Tabachnik, wiens assistent hij enige tijd was. Hij was enige jaren als adjunct-directeur en docent verbonden aan het Rotterdams Conservatorium en was tevens vaste dirigent van het Radio Blazers Ensemble en Ensemble M. Van 1977 tot 1986 was Porcelijn dirigent en muzikaal directeur van het Nederlands Dans Theater.

Volker Banfield

De pianist Volker Banfield (1944) was in 1960 de enige Duitse prijswinnaar van het Jeunesse musicales-concours in Berlijn. In 1965 vertrok hij naar Amerika, waar hij eerst bij Adele Marcus aan de Julliard School of Music in New York en later bij Leonard Shure in Texas studeerde - exponenten van enerzijds de Russische virtuozen school en anderzijds de Duitse intellectuele traditie van de Schnabel-school.

Sinds zijn terugkeer naar Duitsland heeft Volker Banfield geconcerteerd in tal van muziekcentra in Europa, de Sovjet-Unie en Noord- en Zuid-Amerika. Alleen al in de Bondsrepubliek heeft hij ruim honderd radioproducties op zijn naam staan. Banfield maakte een groot aantal plaat- en cd-opnamen, gewijd aan werk van o.a. Skrjabin, Villa-Lobos, Messiaen, Busoni en Pfitzner. Componisten als Ligeti, Müller-Siemens, Killmayer en Rihm schreven werken voor Volker Banfield.

musici

Marieke Schneemann, Marie Cecile de Wit fluit

Bart Schneemann, Remco de Vries hobo

Harmen de Boer, Romke Jan Wijmenga, Erik van Deuren klarinet

Ronald Karten, Hans Wisse, Erik Reinders fagot

Arno Bornkamp altsaxofoon

Paul van Zelm, Bob Stoel, Dick Verhoef hoorn

Frits Damrow, André Heuvelman, Cyrille van Poucke trompet

Arthur Moore, Pete Saunders, Michael Eversden trombone

Anne Jelle Visser, Albert Zuiderduin tuba

Gerard Bouwhuis, Frank Mol piano/celesta

Marjolein Bakker synthesizer

Paul Lemaire, Johan Faber, Steef van Oosterhout, Hans Sonderop, Bert Flas slagwerk

Peter Luit contrabas

Schönberg Ensemble

Reinbert de Leeuw dirigent

Govert Jurriaanse fluit

Marja Bon piano

Younghi Pagh-Paan **Ta-Ryong II** (1988)

Mauricio Kagel **Osten** - für Salonorchester (1988/89)

Mauricio Kagel **Süden** - für Salonorchester (1989)*

pauze

Mauricio Kagel **Phantasiestück** - für Flöte & Klavier mit Begleitung (1987/88)

Isang Yun **Kammerkonzert Nr.1 in einem Satz** (1990)*

* wereldpremière

Aga Zaal

16 juni 1990

20.30 uur

coproductie NOS-radio/Holland Festival

Younghi Pagh-Paan Ta-Ryong II

fluit/piccolo, hobo, klarinet, fagot, trompet, hoorn, trombone, slagwerk, 2 violen, 2 altviolen, 2 celli en contrabas
compositie: 1988
duur: ca 12'
première: 17 mei 1988, Parijs
in opdracht van het IRCAM en het Goethe-Institut te Parijs *für meine Geschwister*
uitgegeven bij G. Ricordi & Co, München

In 1977 schreef ik voor een openluchtconcert van muziekstudenten in Freiburg een kleine compositie, *Tsang-Ta-Ryong* (marktmuziek). Het was het eerste ensemble-stuk dat ik in Europa componeerde. Ik werd geïnspireerd door een muzikale traditie die in Korea al eeuwenlang bestaat. De markt, het middelpunt van het dorp, is vanouds de plaats waar de boeren hun muziek maken. Halverwege de jaren zeventig werd deze traditie - die men zich zeer gevarieerd moet voorstellen, want behalve om muziek en zang gaat het ook om gemaskerde dans, acrobatiek en theater - door leden van de Koreaanse studentenbeweging nieuw leven ingeblazen. Groepen muzikanten en niet-muzikanten oefenden samen, schreven nieuwe, op de actualiteit geïnspireerde teksten en droegen het eigen protest en de strijd voor de belangen van de boeren op traditionele wijze op straat uit. Ik was me er natuurlijk van bewust dat ik met *Ta-Ryong* gedifferentieerde ensemblemuziek voor de concertzaal en niet voor de straat of de markt schreef en dat ik moest afzien van tekst, maskers, dans of encenering. Desondanks wilde ik proberen in mijn compositie iets over te dragen van de vitaliteit en weerbaarheid die onze oude tradities in de loop van de geschiedenis steeds weer tot een voedingsbodem van verzet hebben gemaakt.

Wat betreft de titel: *Ta-Ryong* is een standaardbegrip in de Koreaanse muziek en verwijst naar de herhaling van een basisritme in een vierdelige of zesdelige maat. (Als bij ons een spreker vervalt in herhalingen, dan zeggen wij 'hij zankt een *Ta-Ryong*').

Het fascinerende van de *Ta-Ryong* zijn de vrijwel onbegrensde mogelijkheden voor variatie op hetzelfde gegeven, in het bijzonder in de volksmuziek. Ik probeer aan te knopen bij deze vorm van musiceren, die ik mij vanuit mijn kinderjaren precies weet te herinneren. Het was een heel spontaan soort muziek maken in groepen van zes of meer muzikanten met diverse instrumenten, altijd aangevoerd door twee slagwerkers.

Aan de andere kant houd ik mij bezig in mijn muziek - die weliswaar gebaseerd is op Koreaanse muzikale indrukken, maar die evengoed de ontwikkelingen in de Europese kunstmuziek van deze eeuw zo helder mogelijk probeert te weerspiegelen - met het probleem van de herhaling in relatie tot het zoeken en ontdekken van steeds nieuwe, zo mogelijk steeds verfrissende variaties. Ook in *Ta-Ryong* heb ik hieraan veel aandacht besteed. Ik heb geprobeerd dit principe verder uit te werken op het gebied van ritme en tempo en ben daarbij soms tot het gebruik van meerdere tempi tegelijkertijd gekomen.

Younghi Pagh-Paan

Neues vom Tage

Mauricio Kagel Osten - für Salonorchester

klarinet, piano, harmonium, Stehgeiger, viool, altviool, cello, contrabas en slagwerk
compositie: 1988/89
duur: ca 4'
première: 4 juni 1989, Aken
in opdracht van de WDR Köln
uitgegeven bij Henry Litolf's Verlag/C.F. Peters, Frankfurt

Welk Oosten?

Het Nabije noch het Verre, maar het vage gebied *ante portas* dat al voor de Oder-Neisse begint en eindigt... Waar?

Als u me toestaat het niet al te nauw te nemen met de topografische feiten: de plaats van handeling van dit korte werk bevindt zich ergens tussen Transkarpatië en de Finse Golf:

Ik zit in de vierde klasse van een van die legendarische treinen die reden op de lijnen Kisjonjov - Ivano-Frankovsk, Balasjsjdjarmat - Hódmezövásárhely en Kamenjets-Podolski - Pjotrkov-Triboenalski. Op een gegeven moment beginnen mijn medereizigers, een groepje muzikanten dat zo van een vergeelde foto lijkt te zijn weggelopen, voor mij te spelen. Het rijdende decor vraagt om een sneltreinvaart: melodiefarden en karakteristieke ritmen wisselen elkaar sneller af dan de dorpen achter het treinraam langsflitsen.

Zeker, in mijn muzikale privé-universum heeft de oostelijke windrichting altijd een streepje voor gehad.

Mauricio Kagel

Mauricio Kagel Süden - für Salonorchester

klarinet, piano, harmonium, Stehgeiger, viool, altviool, cello, contrabas en slagwerk
compositie: 1989
duur: ca 12'
première: 16 juni 1990, Amsterdam
in opdracht van het Holland Festival
opgedragen aan Reinbert de Leeuw en het Schönberg Ensemble ter gelegenheid van het vijftienjarig bestaan van het ensemble
uitgegeven bij Henry Litolf's Verlag/C.F. Peters, Frankfurt

Süden is het tweede werk van een cyclus voor salonorkest die ik *Die Stücke der Windrose* heb genoemd en waaraan ik het komende jaar hoop verder te werken. Het valt niet te verwachten dat de 32 mogelijke windrichtingen me zullen inspireren tot evenzovele composities. En toch zou het een uitdaging zijn na te gaan hoe de punten op de windroos zich verhouden tot de muziek die zij in ons doen weerklinken. Terwijl veel mensen bij voorbeeld de term 'het Nabije Oosten' onmiddellijk associëren met een oosterse cultuur, zijn er ook anderen, namelijk

degenen die in het Verre Oosten wonen, die bij dit begrip een tegengestelde associatie hebben en denken aan een westerse cultuur. In dit soort kwesties is onze voorstelling dikwijls nogal relatief, schematisch - een amalgaam van indrukken, herinneringen, reizen, lees- en luisterervaringen, voorkeuren, antipathieën, en nog veel meer. Zo gezien zou men de locaties van mijn salonstukken als *compositum sui generis* kunnen opvatten waar analyse en synthese spontaan aan elkaar raken.

Mauricio Kagel

Mauricio Kagel Phantasiestück - für Flöte & Klavier mit Begleitung

fluit/altfluit/piccolo, piano (obligaat), klarinet, basklarinet, viool, altviool en cello (begeleiding)
compositie: 1987/88
duur: ca 16'
première: 27 mei 1989, Eschede (Noord-Duitsland)
in opdracht van de Arno Schmidt Stiftung te Bargfeld
uitgegeven bij Henry Litolf's Verlag/C.F. Peters, Frankfurt

Het is een geruststellende gedachte dat we nog steeds niet weten wat we ons bij het veelzeggende woord 'fantasie' in verband met muziek eigenlijk precies moet voorstellen, ook al zullen de meeste mensen als ze dit woord horen meteen aan bepaalde werken, delen of passages moeten denken. Om dit gelukzalige woord exact te kunnen definiëren (en wie het kan benijdt men om het bezit van zoveel f...) dient men echter letterlijk te beschikken over hetgeen men in concreto poogt te omschrijven. Of '...antasie' nu een geestestoestand is, een haast rapsodische voordrachtstrant dan wel het vermogen een zo levendig mogelijk beeld te geven van vluchtige verschijnselen, één ding blijft staan: elke nauwkeurige afbakening schiet per definitie tekort. Alleen al het feit dat dit woord [in het Duits] zowel met een 'F' als een 'Ph' kan worden geschreven, biedt stof te over voor interpretatieve mijmeringen. Ik zou geen passender manier weten om de sterfdag van de schrijver Arno Schmidt te gedenken. De vorm van mijn *Phantasiestück* vertoont een zekere ambivalentie, die wellicht een afspiegeling is van dat subtiële spellingsverschil: alleen de fluit en de piano, als oblaaat-instrumenten, mogen zichtbaar zijn: dirigent en begeleiding (d.w.z. klarinet, basklarinet, viool, altviool en cello) moeten achter een scherm of elders in de zaal verdept opgesteld worden. Het werk kan echter ook zonder begeleiding gespeeld worden, aangezien de compositie zich in feite voltrekt op twee afhankelijk-onafhankelijke niveaus, die in één partituur zijn verenigd. Om die reden heb ik besloten het stuk te voorzien van een motto dat ontleend is aan de brief die Friedrich de la Motte Fouqué op 23 maart 1833 aan zijn toekomstige echtgenote Albertine Tode schreef en die Arno Schmidt in zijn studie over deze romantische schrijver citeert: 'Da capo, dus, of liever nog: dal segno, mijn lieve, amuzikale kind!' Da capo al fine, ja, maar steeds weer anders.

Mauricio Kagel

Neues vom Tage

Isang Yun Kammerkonzert Nr.1 in einem Satz

fluit/piccolo, hobo, klarinet, fagot, hoorn, trompet, trombone, slagwerk en strijkkwintet
compositie: 1990
duur: ca 17'
première: 16 juni 1990, Amsterdam
in opdracht van het Holland Festival
uitgegeven bij Bote & Bock, Berlijn

Isang Yun schept steeds opnieuw homogene, gelaagde werken, waarin alles met alles samenhangt. Kenmerkend voor de organische stroom van zijn in de Oost Aziatische heterofonie gewortelde composities is het proces van versmelting van volkomen tegengestelde klanksoorten. Ook in *Kammerkonzert I* gaat het als het ware om een treffen van klankwerelden, die ook symbolische, buitenmuzikale handelingen omvatten.

Drie klanklagen wedijveren met elkaar. De 'harde' van het koper (hoorn, trompet en trombone) staat tegenover de 'zachte' van de strijkers. In snel en onrustig verspringende kleuren spelen de houtblazers (fluit, hobo, klarinet en fagot) een bemiddelende rol. Yun is spaarzaam met het gebruik van slagwerk (tom-toms, tempelblocks, gongs, Glockenspiel en maracas).

Bijzonder aan het concept van *Kammerkonzert I* zijn de vorm en het perspectief van dit treffen. Vrijwel alle instrumenten spelen ook een solistische rol. Yun confronteert het orkestrale (of symfonische) idee met concertante (of kamermuziekachtige) principes: in de vijfde maat bij voorbeeld komt uit een bijna orkestraal kwartet van houtblazers een fagotsolo te voorschijn, waarin via duo- en trioformaties de solistische lijn weer in een kwartet opgaat. Hoewel 'in einem Satz', bestaat *Kammerkonzert I* uit drie gedeelten.

Walter-Wolfgang Sparrer

Schönberg Ensemble

Het in 1974 in Den Haag opgerichte Schönberg Ensemble bestaat uit een kern van veertien musici (dirigent, zes blazers, vijf strijkers, pianist en harmoniumspeler) waaruit tevens een strijkkwartet - het Schönberg Kwartet - is gevormd. Afhankelijk van de uit te voeren composities wordt de kern uitgebreid tot grotere, maar in principe enkelvoudige bezettingen. De programmering richt zich op de kamermuziek van de twintigste eeuw, waarbij ook verbanden met de negentiende eeuw gelegd kunnen worden.

Een bijzondere plaats in het repertoire van het Schönberg Ensemble wordt ingenomen door de kamermuziek van de Tweede Weense School: Arnold Schönberg, Alban Berg en Anton Webern.

Het Schönberg Ensemble gaf concerten in Nederland, België, Frankrijk, Duitsland,

Finland, Hongarije, Engeland (o.a. in de BBC-Proms), Schotland, Spanje, Portugal, Italië, de Verenigde Staten, Canada en India, en werden er diverse radio-, televisie- en plaatopnamen gemaakt. Het complete Weense School-repertoire wordt voor Koch/Schwann (Düsseldorf) op compact disc vastgelegd. Sinds de oprichting is Reinbert de Leeuw dirigent van het Schönberg Ensemble.

Reinbert de Leeuw

Reinbert de Leeuw werd geboren in 1938 en studeerde piano en muziektheorie in Amsterdam. Compositie studeerde hij bij Kees van Baaren aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag. Reinbert de Leeuw schreef werken voor orkest en kamermuziekensembles en is co-auteur van de opera's *Reconstructie* (1969) en *Axel* (1977). Hij publiceerde een boek over Charles Ives en een bundel essays met de titel *Muzikale anarchie*.

Zijn activiteiten als uitvoerend musicus (pianist/dirigent) zijn bijzonder veelzijdig. Reinbert de Leeuw is mede-oprichter van de Rondon Serie die sinds haar ontstaan in 1972 een belangrijke rol in het Nederlandse muziekleven vervult. Als pianist heeft hij vooral bekendheid gekregen door zijn Satie-interpretaties. De Leeuw is dirigent van het Schönberg Ensemble sinds de oprichting in 1974. Daarnaast dirigeert hij regelmatig de grote Nederlandse orkesten. Bovendien heeft hij een reputatie op het gebied van het samenstellen van bijzondere series twintigste-eeuwse muziek.

musici

Govert Jurriaanse fluit
 Maarten Karres hobo
 Pierre Woudenberg klarinet
 Liesbeth de Jong basklarinet
 Wilma van den Berge fagot
 Hans Dullaert hoorn
 Willem van der Vliet trompet
 Edwin Kruunenberg trombone
 Marja Bon piano
 Gerrit Hommerson harmonium
 Ger de Zeeuw, Renee Jonker slagwerk
 Janneke van der Meer, Wim de Jong viool
 Henk Guittart, Rena Scholtens altviool
 Lucia Swarts, Job ter Haar cello
 Peter Luit contrabas

Asko Ensemble

m.m.v. Nederlands Kamerkoor

Ingo Metzmacher dirigent

Leonore Pameijer altfluit

Manfred Trojahn **Chimères** (1983)

Michael Obst **Kristallwelt III** (1986)

pauze

Johann Sebastian Bach **Komm o Tod, du Schlafes Bruder**

Heinz Holliger selectie uit de **Scardanelli-Zyklus** (1985)

Eisblumen - Der Frühling (II) - Der Sommer (I) - Engführung - Der Herbst (III)/Choral a 4 -

Glocken-Alphabet - altfluit solo uit Turm-Musik - Der Winter (III)/Der ferne Klang

Wang Zaal

17 juni 1990

15.00 uur

coproductie NOS-radio Holland Festival

Manfred Trojahn *Chimères* - derde deel uit ...une campagne noire de soleil; sept scènes de ballet pour ensemble

fluit, klarinet, trombone, viool, altviool, cello, piano en slagwerk

compositie: 1983

duur: ca 9'

première: 19 november 1983, Neurenberg

in opdracht van de Bayerischen Rundfunk

uitgegeven bij Bärenreiter, Kassel

Chimères is het derde deel van een zevendelige balletcyclus waaraan ik in 1982 ben begonnen en die ik dit jaar (1990) hoop te voltooien.

Van een reflectie op het gebruik van los van elkaar staande tempolagen, zoals dat bij voorbeeld in *Rituel* van Pierre Boulez voorkomt, is de compositie uitgegroeid tot verwerking van indrukken die ik tijdens mijn verkenning van de Franse muziek heb opgedaan.

Stimulans, maar ook aanleiding tot het componeren van de zeven delen was *Noces à Tipassa*, een verhaal waarin Albert Camus een sfeertekening geeft van deze Noordafrikaanse ruïnestad. Hij beschrijft de geuren, kleuren, het trillen van de hete lucht, het vervagen en verdonkeren van het landschap in het verblindende zonlicht.

In dit decor stel ik mij mijn muziek voor, die niet tracht het verhaalverloop te illustreren, maar associaties wil oproepen, mijn muzikale associaties bij het lezen van deze tekst - die inmiddels al ver op de achtergrond is geraakt.

De muziek van *Chimères* is opgebouwd uit kleine, maar steeds in een andere vorm terugkerende motieven, die bepaald worden door een ostinato in het slagwerk, dat zich tegen de muziek dreigt te keren en tot nachtmerrie, tot chimère wordt...

Manfred Trojahn

Michael Obst *Kristallwelt III*

voor ensemble en viersporenband

compositie: 1985/86

duur: ca 19'

première: 27 april 1987, Parijs

in opdracht van het IRCAM, Parijs

uitgegeven bij Breitkopf & Härtel, Wiesbaden

Het eigenlijke begin van *Kristallwelt* ligt in 1983, toen ik het brede akoestische spectrum van oude Aziatische slagwerkinstrumenten begon te verkennen. Tijdens de realisering van de eerste fragmenten bleek dat dit uitermate gevarieerde klankmateriaal zoveel mogelijkheden bood dat ik het niet bij één compositie kon laten. Zo ontstond een cyclus van elektronische muziek - bestaande uit drie delen en een tussenstuk - waaraan één harmonisch en formeel-structureel concept ten

grondslag ligt, terwijl de afzonderlijk delen elk een andere muzikale thematiek hebben. De compositorische verwerking en de talrijke elektronische transformaties van de instrumentale klanken en hun boventoonspectra - het hoofdthema van *Kristallwelt deel I* - hebben geresulteerd in zeer bijzondere muzikale structuren. Het geheel eigen karakter van de bijbehorende klinkende werkelijkheid, die te vergelijken is met allerlei visuele verschijnselen, zoals reflecties, spectra, spiegelbeelden, deed mij denken aan een verhaal van J.G. Ballard, getiteld *The Crystal World*.

Hierin laat de auteur de hele natuur - planten, dieren en mensen inclus - geleidelijk veranderen in een wereld die uit louter kristallen bestaat. Uiteindelijk is alles bevroren tot kristallijn glas en edelstenen, die als het zonlicht erop valt allerlei fantastische lichtverschijnselen creëren. Het bijzondere aan dit verhaal is het beeld dat geschetst wordt van de volmaakte harmonie van miljoenen brekingseffecten, die wordt gecontrasteerd met de vernietiging van alles wat leeft, met absolute bewegingloosheid en koude...

De muzikale ontwikkeling van *Kristallwelt deel III* berust op drie klankkleuren, die daarmee de centrale plaats die dit deel in de gehele cyclus inneemt onderstrepen:

- a) de klankspectra van Aziatische slagwerkinstrumenten
- b) de authentieke attaque van de instrumenten
- c) de menselijke stem.

Terwijl deze laatste, de menselijke stem, in *Kristallwelt deel II* als computerklank-simulatie al een eigen thematische functie had, wilde ik in dit deel een echte, op de band opgenomen vrouwenstem een belangrijke rol toebedelen. Door het sterke contrast in klankkleur tussen de stem en de elektronisch vervreemde instrumentale klanken kregen muziek-esthetische begrippen als 'warm' en 'koud' een nieuwe compositorische dimensie. Bovendien wordt de ritmische component door het gebruik van de authentieke attaque van de instrumenten in de loop van het stuk steeds belangrijker. De weergaloze precisie en gigantische geheugencapaciteit van de computer maakten het mogelijk groots opgezette ritmische passages met ontelbare klanken te componeren en met de grootst mogelijke nauwkeurigheid te synchroniseren.

In *Kristallwelt deel III*, de thans gespeelde versie, wordt het contrast in klankkleur tussen de Aziatische slagwerkinstrumenten en de menselijke stem uitgebreid met de expressiviteit van een instrumentaal ensemble. Behalve dat de instrumenten dienen om 'warme' en 'koude' klanken tegen elkaar af te zetten, hebben zij tot taak het muzikale proces te verrijken met het domein van het 'espressivo'. Solistische passages bieden ruimschoots gelegenheid tot instrumentale expressie met alle muzikale warmte van dien. Op twee manieren wordt er een brug geslagen naar de elektronische muziek: enerzijds door het gebruik van het slagwerk en de toetsinstrumenten in het ensemble, anderzijds door (in enkele passages) veranderende klankvlakken tussen ensemble en geluidsband als klankkleurvariaties tot stand te brengen. Toen ik deze versie van *Kristallwelt deel III* had voltooid, stelde ik vast dat het resultaat veel verder gaat dan ik had

voorzien toen ik met het eerste deel van deze cyclus begon. Daarom lijkt mij *Kristallwelt deel III* in deze versie exemplarisch voor en ook hoogtepunt van een scheppingsproces dat, door middel van de verwerking van in essentie vaststaand materiaal, tot steeds nieuwe, steeds verder voerende muzikale ideeën en compositorische resultaten leidt.

Michael Obst

Johann Sebastian Bach Komm, o Tod, du Schlafes Bruder

slotkoraal uit de cantate *Ich will den Kreuzstab gerne tragen* (BWV 56)

De akkoorden die op de eerste en derde tel in mijn Eisblumen klinken vormen tezamen dit koraal van Bach, dat van c klein naar b klein is getransponeerd.

Heinz Holliger

Choral

*Komm, o Tod, du Schlafes Bruder,
komm, und führe mich nur fort;
löse meines Schiffleins Ruder,
bringe mich an sichern Port.
Es mag, wer da will, dich scheuen,
du kannst mich vielmehr erfreuen;
denn durch dich komm ich hinein
zu dem schönsten Jesulein.*

Heinz Holliger selectie uit de Scardanelli-Zyklus

Scardanelli bestaat uit:
Die Jahreszeiten, drie maal vier liederen voor a cappella koor
Übungen zu Scardanelli voor klein orkest
(*Tjair(e)*) voor fluit solo
Turm-Musik voor fluit, klein orkest en geluidsband
compositie: 1975-1985
duur van deze selectie: ca 50'
première van de gehele cyclus: 18 en 19 oktober 1985, Donaueschingen
uitgegeven bij B. Schott's Söhne, Mainz

Al in mijn gymnasiumtijd was ik bezeten van het plan de laatste gedichten van Hölderlin op muziek te zetten. Ik moest mijn met jeugdige overmoed begonnen 'compositie' echter al snel eraan geven.

Hoe meer men in deze ogenschijnlijk zo simpele, bijna liedachtige, in vijf- en zesvoetige jamben geschreven gedichten met hun, alleen wat spelling betreft, zuiver vrouwelijke rijmen tracht door te dringen, des te sterker manifesteert zich

hun 'noli me tangere'-karakter. Het lijkt alsof de idyllisch in zichzelf verzonken natuur en de mensen die erin rondlopen door een glazen wand van de lezer gescheiden zijn. Van het 'sanfter Lüfte Rauschen' dringt niets tot de geluiddichte ruimte achter de wand door. Het 'Glänzen der Natur' wordt tot een verblindende flits die door de als een brandglas werkende wand stoot. De 'still betrachtende Mensch' is een buitenstaander (een uitgestotene?). Voor hem wordt de 'Ruhe der Natur' tot rigor mortis van de natuur, de stilte van het graf, een verstarde, verstomde idylle, een waarlijk 'nature morte'.

De zo sobere, zo harmonisch in zichzelf verzonken en beschouwelijke gedichten die Hölderlin destijds 'in ruil voor een pijp tabak' schreef, blijken taalmaskers te zijn waarachter de 'door Apollo geslagen' en tot in het diepst van zijn ziel gekwelde dichter zich tracht te verschuilen. Hij voert deze maskerade zo ver door dat hij ook zijn eigen naam aflegt en zijn gedichten in verwarrende tijdloosheid plaatst. De gedichten ontstonden in de periode van 1833 tot 1843, maar dragen data die van '3 maart 1648' tot '4 maart 1940' lopen! Ze zijn meestal met 'Scardanelli' ondertekend, evenals 'Buonarotti' en 'Rosetti,' een van de namen waarachter Hölderlin zich trachtte te verschuilen.

Vele jaren nadat ik mijn plan de gedichten op muziek te zetten definitief had moeten laten varen, raakte ik toch, zij het onbewust, opnieuw in de ban van de 'Scardanelli'-gedichten.

Met mijn composities *Psalm*, *Strijkkwartet* en vooral *Atembogen* voor orkest groeide ik toe naar een muziek waarvan de feitelijke klank voor mij van minder belang was dan het voelbaar en zelfs zichtbaar maken van de extreme psychische en fysieke omstandigheden waaronder deze klanken ontstaan.

In de zomer van 1975 werkte ik aan een stuk voor strijkers dat uitsluitend bestaat uit natuurlijke flageoletten. De ongetempereerde intervallen en de grondtoonloze klanken produceren een volslagen spanningsloze, als het ware bevroren harmonie en verstarde expressiviteit.

Zonder ook maar in de verste verte aan een koorstuk of aan de gedichten van Hölderlin te hebben gedacht, werd ik door dit werk opnieuw de wereld van Scardanelli binnengevoerd. Het flageoletten-stuk bleef liggen en in snelle openvolging ontstonden de eerste 'Frühling'-, 'Sommer'- en 'Herbst'-liederen. De twee 'Winter'-liederen werden tegen het eind van 1975 geschreven.

Bij de uit te voeren delen:

Eisblumen - voor zeven strijkers; revisie van het reeds genoemde flageoletten-stuk uit 1975. Evenals *Winter (I)* op het Bach-koraal 'Komm, o Tod, du Schlafes Bruder'.

Der Frühling (II) - overwegend spiegelsymmetrische, homofone, syllabisch gelede schrijfwijze.

Der Sommer (I) - canon voor 6 tot 8 zangeressen. Elke zangeres zingt in het tempo van haar polslag een van de vijf zomergedichten. Gaandeweg worden steeds meer

tonen geëlimineerd, tot alleen nog stomme mondbewegingen resten.

Engführung - voor klein orkest met zes vrouwenstemmen. 15-, 9-, en 3-stemmige pendant van *Sommer (II)*.

Der Herbst (III) - twaalfdelig, stilistisch en compositietechnisch breed uitwaaierend op en onder de toon d, de levenstoon van zowel Hölderlin als Bernd Alois Zimmermann.

Choral - voor vier instrumenten en acht vrouwenstemmen. Homofone vier- resp. achtstemmige muziek op en onder toon d, waarbij de intervallen van de buitenstemmen in de middenstemmen worden gehalveerd: hele tonen - halve tonen - kwarttonen - achtste tonen.

Glocken-Alphabet - voor fluit en klein orkest (uit *Turm-Musik*). Japanse tempelklokken 'reciteren' in een alfabet van toonhoogten en toonduren een notitie van Hölderlin (Klopstock-citaat): '...es erschreckt uns unser Retter, der Tod...'

Der Winter (III) - vierstemmige spiegelcanon gebaseerd op een boventoon-akkoord op c. Elke canonstem bestaat uit grote drieklanken in nauwe ligging.

Der Ferne Klang - voor klein orkest, instrumentale versie van *Winter (III)*. 'Ich friere und starre in den Winter, der mich umgiebt/So eisern mein Himmel ist, so steinern bin ich' (Hölderlin aan Schiller op 4 september 1795).

Heinz Holliger

Der Frühling (II)

*Wenn aus der Tiefe kommt der Frühling in das Leben,
Es wundert sich der Mensch, und neue Worte streben
Aus Geistigkeit, die Freude kehret wieder
Und festlich machen sich Gesang und Lieder.*

*Das Leben findet sich aus Harmonie der Zeiten,
Daß immerdar den Sinn Natur und Geist geleiten,
Und die Vollkommenheit ist Eines in dem Geiste,
So findet vieles sich, und aus Natur das meiste.*

d. 24 Mai 1758 mit Unterthänigkeit Scardanelli

Der Sommer (I)

*In Thale rinnt der Bach, die Berg an hoher Seite,
Sie grünen weit umher an dieses Thales Breite,
Und Bäume mit dem Laube stehn gebreitet,
Daß fast verborgen dort der Bach hinunter gleitet.*

*So glänzt darob des schönen Sommers Sonne,
Daß fast zu eilen scheint des hellen Tages Wonne,
Der Abend mit der Frische kommt zu Ende,
Und trachtet, wie er das dem Menschen noch vollende.*

d. 24 Mai 1758 mit Unterthänigkeit Scardanelli

*Die Tage gehn vorbei mit sanffter Lüffte Rauschen,
Wenn mit der Wolke sie der Felder Pracht vertauschen,
Des Thales Ende trifft der Berge Dämmerungen,
Dort, wo des Stromes Wellen sich hinabgeschlungen.*

*Der Wälder Schatten sieht umhergebreitet,
Wo auch der Bach entfernt hinuntergleitet,
Und sichtbar ist der Ferne Bild in Stunden,
Wenn sich der Mensch zu diesem Sinn gefunden.*

d. 24 Mai 1758 Scardanelli

*Noch ist die Zeit des Jahrs zu sehn, und die Gefilde
Des Sommers stehn in ihrem Glanz, in ihrer Milde;
Des feldes Grün ist prächtig ausgebreitet,
Allwo der Bach hinab in Wellen gleitet.*

*So zieht der Tag hinaus durch Berg und Thale,
Mit seiner Unaufhaltsamkeit und seinem Strale,
Und Wolken ziehn in Ruh, in hohen Räumen,
Es scheint das Jahr mit Herrlichkeit zu säumen.*

d.9ten März 1940 mit Unterthänigkeit Scardanelli

*Wenn dann vorbei des Frühlings Blüthe schwindet,
So ist der Sommer da, der um das Jahr sich windet.
Und wie der Bach das Thal hinuntergleitet,
So ist der Berge Pracht darum verbreitet.*

*Daß sich das Feld mit Pracht am meisten zeigt,
Ist, wie der Tag, der sich zum Abend neiget;
Wie so das Jahr verweilt, so sind des Sommers Stunden
Und der Bilder der Natur dem Menschen oft verschwunden*

d. 24 Mai 1778 Scardanelli

Der Herbst (III)

*Die Sagen, die der Erde sich entfernen,
Vom Geiste, der gewesen ist und wiederkehret,
Sie kehren zu der Menschheit sich, und vieles lernen
Wir aus der Zeit, die eilends sich verzehret.*

*Die Bilder der Vergangenheit sind nicht verlassen
Von der Natur, als wie die Tag' verblassen.
Im hohen Sommer kehrt der Herbst zur Erde nieder,
Der Geist der Schauer findet sich am Himmel wieder.*

*In kurzer Zeit hat vieles sich geendet.
Der Landmann, der am Pfluge sich gezeiget,
Er siehet wie das Jahr sich frohem Ende neiget.
In solchen Bildern is des Menschen Tag vollendet.*

*Der Erde Rund mit Felsen ausgezieret
Ist wie die Wolke nicht, die abends sich verlieret.
Es zeigt sich mit einem goldnen Tage,
Und die Vollkommenheit ist ohne Klage.*

Der Winter (III)

*Wenn blaicher Schnee verschönert die Gefilde,
Und hoher Glanz auf weiter Ebne blinkt
So reizt der Sommer fern, und milde
Naht sich der Frühling oft, indess die Stunde sinkt.*

*Die prächtige Erscheinung ist, die Luft is feiner
Der Wald ist hell, es geht der Menschen keiner
Auf Straßen, die zu sehr entlegen sind, die Stille machet
Erhabenheit, wie dennoch alles lachet.*

*Der Frühling scheint nicht mit der Blüthen Schimmer
Dem Menschen so gefallend, aber Sterne
Sind an dem Himmel hell, man siehet sie gerne,
Den Himmel fern, der ändert fast sich nimmer.*

*Die Ströme sind, wie Ebnen, die Gebilde
Sind auch zerstreut, erscheinender die Milde
Des Lebens dauert fort, der Städte Breite
Erscheint besonders gut auf ungemessner Weite.*

d. 25. Dezember 1841 Dero unterthänigster Scardanelli

Asko Ensemble

Het Asko Ensemble is een groep musici die zich uitsluitend richt op uitvoering van muziek uit de twintigste eeuw. Vooral de allernieuwste ontwikkelingen op het gebied van de hedendaagse muziek hebben de aandacht van dit ensemble, dat daarbij samenwerkt met dirigenten als Denis Cohen, Cliff Crego, Peter Eötvös, Oliver Knussen, Reinbert de Leeuw, Ingo Metzmacher, David Porcelijn en Lucas Vis. De programma's van het Asko Ensemble hebben een projectmatig karakter en zijn in principe thematisch van opzet. In de serie Proms in Paradiso kwamen de afgelopen jaren vele projecten tot stand: computermuziek in 1986; Nederlandse componisten en de cyclus *Carceri d'Invenzione* van Ferneyhough in 1987; premières van Vriend, Torstensson en Verbey in 1988; muziek van Xenakis en een programma

met onder meer pianoconcerten van Cage en Ligeti in 1989. Daarnaast waren er vele andere concerten in Nederland en daarbuiten, zoals die in het kader van De Nieuwe Serie, een project met *Michaels Reise um die Erde* van Karlheinz Stockhausen en uitvoeringen van de opera *Max en de Maximons* van Oliver Knussen.

Het Asko Ensemble speelde onder meer tijdens het Contemporary Music Festival in Huddersfield (Engeland), Musiikin Aika (Finland), Musica Festival Strasbourg (Frankrijk), het Bartók Festival (Hongarije), La Biennale di Venezia (Italië) en de Warschauer Herbst (Polen).

Ingo Metzmacher

De Duitse dirigent Ingo Metzmacher werd geboren in 1957 als zoon van de cellist Rudolf Metzmacher. Hij studeerde piano, muziektheorie en orkestdirectie in Hannover, Salzburg en Keulen, en volgde bovendien cursussen orkestdirectie bij Peter Eötvös en Franco Ferrara. In 1981 werd hij als pianist lid van Ensemble Modern, dat hij sinds 1985 regelmatig dirigeert. In 1984 werd hij repetitor onder Michael Gielen aan de Opera van Frankfurt, waar hij in 1987 debuteerde met *Le nozze di Figaro*. Hoewel zijn activiteiten op het gebied van de opera sindsdien aanmerkelijk zijn toegenomen (onlangs dirigeerde hij Schuberts *Fierabras* in Utrecht), is Metzmacher vooral bekend als pleitbezorger van hedendaagse muziek.

Leonore Pameijer

De fluitiste Leonore Pameijer studeerde bij Koos Verheul en Abbie de Quant en vervolgde haar studie in de Verenigde Staten en aan de Accademia Chigiana in Italië. Pameijer maakt deel uit van het Asko Ensemble en het Gijsbrecht van Aemstelkwartet.

In het Holland Festival trad Pameijer op als soliste in *Angels and Devils* van Henry Brant (1984) en de opera *Naima* (1985) van Theo Loevendie. Verscheidene componisten droegen werk aan haar op.

musici

Leonore Pameijer, Eline van Esch fluit
 Marieke Schut, Ernest Rombout hobo
 Peter Eggenhuizen, Nanette Bakker klarinet
 Harry Sparnaay basklarinet
 Margreet Bongers fagot
 Jan Harshagen hoorn
 Frits Damrow, Louis Lanzing trompet
 Toon van Ulsen trombone

René Eckhardt, Niek de Vente piano
 Peppie Wiersma, Steef Gerritse, Steef van Oosterhout slagwerk
 Jan Erik van Regteren Altena, Erik Kromhout, Chris Duindam, Rudolf Nottrot viool
 Liesbeth Steffens, Rena Scholtens altviool
 Taco Kooistra, Viola de Hoog, Marjolein Meijer cello
 Pieter Smithuysen contrabas
 Jan Panis techniek

Het Nederlands Kamerkoor

Het Nederlands Kamerkoor werd in 1937 opgericht door dirigent en pianist Felix de Nobel. Vanaf 1980 werkt het Nederlands Kamerkoor zonder vaste dirigent en nodigt per project gastdirigenten uit, zoals Frans Brüggen, Eric Ericsson, Nikolaus Harnoncourt, Ton Koopman en Reinbert de Leeuw. Het programma varieert van vroeg-barokke tot recent geschreven composities. Het Nederlands Kamerkoor werkt regelmatig samen met het Koninklijk Concertgebouworkest, The Amsterdam Baroque Orchestra, het Orkest van de Achttiende Eeuw, La Petite Bande, Concentus Musicus en het Schönberg Ensemble.

Het Kamerkoor maakt elk jaar verschillende concertreizen. Zo maakte het samen met het Orkest van de Achttiende Eeuw een uitgebreide tournee langs veertien Europese steden met de *Hohe Messe* van Bach. Het seizoen 1990/91 voert het koor naar Zweden, Engeland, Duitsland en de Amerikaanse Westkust. De cd's van het Nederlands Kamerkoor met Liszts *Via Crucis* en Rossini's *Petite messe solenne* hebben internationale prijzen behaald. Voor de komende twee jaar staan vijftien cd's gepland, met o.a. Ton Koopman, Peter Schreier, John Alldis, Frans Brüggen en Dietrich Fischer-Dieskau. Volgend seizoen zal het Nederlands Kamerkoor nieuwe Nederlandse muziek brengen van o.m. Robert Heppener, Ton de Leeuw en Peter Schat.

sopranen	tenoren
Adinda de Nijs	Robert Coupe
Erica Grefe	Henk Vels
Lenie den Heuvel	Michiel ten Houte de Lange
Caroline de Jongh	Jetse Bremer
Mariët Kaasschieter	Bruce Sellers

alten	bassen
Yvonne Benschop	David Barick
Ananda Goud	Jelle Draijer
Nine van Strien	Hans Pootjes
Marga Melerna	Peter Dijkstra
Anke Zuithoff	Lodewijk Meeuwssen

AFFICHAGE ESCHER B.V.

opvallend aanwezig
voor kunst en commercie

020 - 16 55 06

Radio Kamerorkest

Hans Zender dirigent
Anne Pemberton Johnson sopraan
Michael Bach cello

York Höller **Mythos** (1980)
Hans Zender **Fürin No Kyo** (1989)

pauze

Nicolaus A. Huber **6 Bagatellen** (1981)
Helmut Lachenmann **Notturmo** - *Musik für Julia* (1968)

Wang Zaal
17 juni 1990
20.30 uur

Coproduktie NOS-radio/Holland Festival

York Höller Mythos

Klankgedicht voor 13 instrumenten, slagwerk en elektronische klanken
compositie: 1980
duur: ca 25'
première: 22 maart 1981, Keulen
in opdracht van de WDR
opgedragen aan Hans Zender
uitgegeven bij Breitkopf & Härtel, Wiesbaden

In het wereldomspannende historische proces van de Verlichting is het mensdom steeds verder van zijn oorsprong afgeraakt, zonder zich echter van zijn mythische herhalingsdwang te bevrijden. De moderne, volkomen gerationaliseerde wereld is slechts in schijn van haar betovering ontdaan.

Jürgen Habermas

Toen ik in 1979 het idee voor mijn compositie *Mythos* begon uit te werken, stond een herwaardering van de *Arbeit am Mythos* in de wereld van de Nieuwe Muziek nog niet ter discussie. In zoverre mag ik hier wellicht spreken van een idee dat zijn tijd vooruit was, een idee dat - zoals wel vaker in de geschiedenis van de kunst het geval is - op een ongeschikt moment, te vroeg, kwam en dientengevolge ook op veel onbegrip stuitte. (...)

In de kunst is mimesis het prerationele, met de ratio strijdige, maar tevens datgene waardoor deze zich laat inspireren.

Th. W. Adorno

Zo heeft mijn muzikale verbeelding zich laten inspireren door de volgende, deels volstrekt mimetische beelden:

De titel *Mythos* heeft *niet* met enig concreet mythologisch gegeven te maken, maar verwijst naar de oorspronkelijke betekenis van het begrip: woord of vertelling. Ik heb geprobeerd bepaalde archetypische ervaringen, *oerbelevingen* die men kan beschouwen als gemeengoed van hen die deelhebben aan onze, d.w.z. de Europese cultuur (maar die niet alleen), naar eigen inzicht te interpreteren en muzikaal gestalte te geven. In concreto: aan dit werk liggen ten dele bekende poëtische *beelden* en *expressieve symbolen* ten grondslag, zoals 'Van wind, water en de nimf Syrinx', 'Hoornsignaal en Echo', 'Boze geesten', in een soort 'Marche funèbre' uitmondend, 'Zilverkleurige nocture', 'Bacchantendans', 'Nachtwarte hymne' enz. Het lijkt me zinloos een volledige opsomming te geven van alle beelden en hun onderlinge verbanden waarvan ik me heb bediend met het doel ze in zo sterk mogelijk geprofileerde tekens om te zetten, want het poëtisch-semantische concept en de muzikale structurering ervan behoren duidelijk niet tot hetzelfde abstractieniveau; bovendien dient de muziek zelf ook weer op een ander niveau beluisterd te worden, namelijk als *absolute muziek*. Het melodisch-harmonische fundament van de compositie wordt gevormd door

een 34-tonige basisfiguur, waarvan ik zes grondakkoorden van verschillende structuur en complexiteit alsmede een analoge 34-ledige reeks van maten heb afgeleid, die als een talea steeds wordt herhaald. Vergelijken we het werk als geheel met een gedicht, dan staat elke afzonderlijke maat voor een versregel, een aantal versregels samen vormt een strofe, een aantal strofen samen vormt een klankgedicht; de in totaal twaalf klankgedichten voegen zich aaneen tot een cyclische grote vorm, waarin tal van dwarsverbanden en analogieën te bespeuren zijn.

De viersporenband moet geenszins als een toegevoegd element worden beschouwd, maar is een integraal onderdeel van de compositie. De elektronische klanken zijn - enkele tamtam-klanken daargelaten - overwegend met behulp van een grote synthesizer in combinatie met een Vocoder gegenereerd.

De compositie is in zekere zin - maar geenszins met nadrukkelijk neoromantisch oogmerk - een hommage aan Richard Wagner, wiens muziek uitzonderlijk veel voor mij betekent, onder meer omdat zij op unieke wijze mythische kracht paart aan - voor die tijd - muzikale vernieuwing. Ik ben er heilig van overtuigd dat als Wagner nu zou componeren, hij rijkelijk gebruik zou hebben gemaakt van de uitzonderlijke mogelijkheden van de elektronica.

De tiende sectie van *Mythos*, waarin de basisfiguur, opgeluisterd met Wagneriaanse akkoorden, uit de luidsprekers klinkt, moet dan ook worden opgevat als muzikaal symbool en als eerbetoon aan dat weergaloze genie der muzikale expressie en vernieuwing.

York Höller

Hans Zender Fûrin No Kyo

sopraan en kamerorkest
compositie: 1989
duur: ca 20'
première: 20 oktober 1989, Graz
opgedragen aan Helmut Lachenmann
uitgegeven bij Breitkopf & Härtel, Wiesbaden

Dit werk is geïnspireerd op een vierregelig gedicht van de Japanse Zen-meester Ikkyû. 'Fû' en 'rin' betekenen respectievelijk 'wind' en 'klok': dit gedicht gaat over akoestische waarneming. De compositie telt vier delen, en in elk daarvan wordt het gedicht in een andere taal gezongen - in het eerste deel in het Japans, in het tweede deel in het Engels. Dan volgt een instrumentale cadens. In het derde deel wordt het gedicht in het Duits voorgedragen en in het vierde deel wervelen in elkaar geschoven flarden Japans, Engels, Duits en Chinees door elkaar heen en vormen in combinatie met elkaar een uitbreiding van het tekstmateriaal. Bovendien heeft elk van de vier delen inhoudelijk betrekking op de corresponderende dichtregel: in het eerste deel is dat het contemplatieve karakter,

in het tweede deel de speelse vergelijking, in het derde deel het dramatische aspect en in het laatste deel de extatische verdieping in het met het verstand niet te doorgronden Al.

Hans Zender

Fürin No Kyo

In roerloosheid stom, beierend in beweging
Wat horen we? De stem van de klok of die van de wind?
De oude monnik schrikt wakker uit zijn middagdutje
Wat nu? De middernachtsklok in de middag?

Nicolaus A. Huber 6 Bagatellen

fluit, hobo, klarinet, fagot, harp, viool, altviool, cello, contrabas, slagwerk en band

1. Ouverture
2. 'mit Süße und Herbheit'
3. Traum-Mechaniks Wirren
4. Tango
5. a hardedged Adagio
6. Romanze

compositie: 1981

duur: ca 22'

première: 2 oktober 1982, Keulen

opgedragen aan Dieter Schnebel

uitgegeven bij Breitkopf & Härtel, Wiesbaden

Deze 6 *Bagatellen* voor kamerorkest en geluidsband zijn opgedragen aan Dieter Schnebel. De instelling waarvan hij blijk gaf in een interview met Heinz Klaus Metzger en Rolf Riehn (in: *Neue Musik*, nr. 1, Dieter Schnebel, Kultur Forum Bonn Center) heeft me de innerlijke vrijheid gegeven te schrijven wat ik altijd al had willen schrijven en alleen de stem van mijn eigen innerlijk te volgen.

De titel *Bagatellen* verwijst dan ook niet naar de *Bagatellen* van Webern (die juist uit de behoefte aan radicale taalzuivering voortkomen), maar naar die van Beethoven.

Nr. 2, 'Mit Süße und Herbheit', kan gemakkelijk met op.111, deel 2 in verband worden gebracht. De zeer interessante compositorische verwerking van het element luidheid hierin heb ik zodanig naar mijn hand gezet dat het in de richting van een politiek genre moduleert.

Het technisch idee van Beethovens *Bagatelle* op.119 nr.10, die maar één regel lang is en slechts uit één, frappant eenvoudige muzikale gedachte bestaat, keert weer terug in nr. 1, 'Ouverture' (het stuk is in zijn geheel een uitgebreide versie van het ritmisch model van de Franse-ouverture: , in eerdergenoemde nr. 2 en in nr. 3, 'Traum-Mechaniks Wirren'.

Het model van de eerste maat (b, bes, a, gis) stamt uit mijn *Traum-Mechanik*.

De toevoeging 'Wirren' verwijst enerzijds naar Schumanns *Traumes Wirren* (nr. 7 van de *Phantasiestücke*), waarin in de maten 5-7 een getransponeerde versie van mijn model (es, d, des, c) voorkomt, anderzijds naar de doorwerkingstechniek. Het model, dat in *Traum-Mechanik* als ostinato wordt behandeld, ondergaat hier voortdurend verrassende veranderingen van klankkleur, ritme, dynamiek, intervallen (vergrotingen en kwarttoonstapelingen), toonhoogte (zeer laag en zeer hoog) en melodie (aan het eind zijn de vier chromatische tonen in vier identieke tonen veranderd). Het gehele stuk is gebouwd op eenstemmigheid en ook daarin komt een analogie met de *Bagatellen* van Beethoven tot uitdrukking, waarin aanzetten tot andere ('grote') werken, zoals de *Negende symfonie*, te beluisteren zijn.

In nr. 5, 'A hardedged Adagio', worden niet één, maar twee muzikaal uiteenlopende gedachten als blokken naast elkaar gezet. De titel verwijst naar de beeldende kunst: het eerste deel is een reeks van twaalf solistische, eenvoudige 'klankblokken', die bij wijze van spreken 'in rechte hoeken' naast elkaar zijn gezet. Nr. 4, 'Tango', en nr. 6, 'Romanze', behoren tot genres die een traditie in de politieke kunst hebben. In 'Tango' duikt ook een volledig tegendraadse interpretatie op van Goethe's gedicht 'über alle Gipfeln ist Ruh'. De 'rust' is niet de persoonlijke, troostende, eeuwige rust van de dood (zie Schuberts lied), maar de angstaanjagende rust van het graf die ons allen wacht. De 'vogeltjes' zijn aasgieren, die eindelijk zouden moeten zwijgen, en het door mij toegevoegde vraagteken na 'Balde ruhest du auch'? wil de noodzakelijke strijd voor een vreedzaam, creatief *bestaan* uitdrukken.

Ook aan de 'Romanze' ligt een politieke vorm ten grondslag, die van de oude Spaanse romance, die nog geen zoetelijke viola d'amore-romance is, maar een loflied op een volksheld. De muzikale structuur is deels geënt op het literaire procédé van het assonantierijm van de traditionele romance. De helden van onze tijd zijn degenen die zich met hart en ziel voor de vrede inzetten.

Mij dunkt dat een citaat uit de brief die de muziekuitgever Peters aan Beethoven schreef toen deze hem de *Bagatellen* op.119 aanbood in dit verband op zijn plaats is: 'Uw stukken zijn niet veel zaaks, en u zou moeten inzien dat het beneden uw waardigheid is uw tijd te verdoen met dingseltjes die iedereen kan componeren.'

Nicolaus A. Huber

Helmut Lachenmann Notturmo - Musik für Julia

cello, 2 fluiten, trompet, pauken, slagwerk en strijkorkest
compositie: 1968
duur: ca 16'
première: 25 april 1969, Brussel
uitgegeven bij Breitkopf & Härtel, Wiesbaden

Anders dan gebruikelijk, treedt in dit werk de solist op als begeleider van het orkest, zij het niet in een ondergeschikte maar in een soevereine rol: hij treft de voorbereidingen, coördineert, modificeert en plaatst het geheel steeds weer in een ander perspectief - hij is de sleutelfiguur. Men zou zijn partij kunnen kwalificeren als een cadens die simultaan met orkest wordt gespeeld.

Dit stuk staat los van de rest van mijn oeuvre omdat er - en dat staat in verband met een tussentijdse werkonderbreking - twee esthetieken in samenkomen: een oudere, die de klank opvat als resultaat en uitdrukking van abstracte ordeningsprincipes, en een recentere, waarin elke ordening in dienst staat van een zo concreet en direct mogelijk klankrealisme. De solist treedt op als bemiddelaar tussen deze beide.

Helmut Lachenmann

Radio Kamerorkest

Het uit 39 musici bestaande Radio Kamerorkest is een internationaal gerenommeerd ensemble, vooral op het gebied van de hedendaagse muziek. Het repertoire bestaat voor bijna de helft uit muziek van de twintigste eeuw en het orkest geeft regelmatig premières van Nederlandse composities.

Ernest Bour, die van 1975 tot 1987 chef-dirigent van het orkest was, heeft een belangrijk stempel gedrukt op de ensemblecultuur, niet alleen op het gebied van de hedendaagse muziek, maar ook op het gebied van de klassieken, in het bijzonder de symfonieën van Beethoven.

Vele gastdirigenten van naam hebben met het orkest samengewerkt, onder wie David Atherton, Frans Brüggen, Ton Koopman, Hans Vonk, Lothar Zagrosek, Jean Fournet, Kent Nagano en Bernhard Klee. Het orkest is een veel gevraagd ensemble op de grote Nederlandse concertpodia. Bovendien wordt het regelmatig uitgenodigd door het buitenland. Het speelde in Bonn (Beethovenfest), Madrid (Festival de Otoño), Metz (Rencontres Internationales de Musique Contemporaine), Warschau (Warschauer Herbst), Donaueschingen, Indonesië, Alicante, Wenen en Frankfurt.

Hans Zender

Zie voor biografie pagina 56

Anne Pemberton Johnson

Sinds zij in 1985 de Metropolitan Opera Auditions won vertoont de carrière van de in New York geboren sopraan Anne Pemberton Johnson een constant stijgende lijn. Recentelijk oogstte zij succes met de uitvoering van Heinz Holligers *Not* / bij de opera van Frankfurt. Zij is inmiddels teruggevraagd en zal in Frankfurt ook concerten geven met Ensemble Modern. Ann Pemberton Johnson tekende voor vele premières o.a. in de Library of Congress en het Kennedy Center in Washington D.C.. Zij zong in Europa bij de operagezelschappen van Frankfurt, Zürich en Dortmund. Anne Pemberton Johnson studeerde aan de New England Conservatory of Music in Boston en aan het Peabody Institute in Baltimore.

Michael Bach

De carrière van Michael Bach (1958) vertoont een wat ongebruikelijk patroon: optredens met celloconcerten van Haydn, Schumann, Tsjajkovsky, Schönberg, Berio en B.A. Zimmermann; recitals en kamermuziek-uitvoeringen met composities van Bach, Beethoven, Kodály, Cage en Stockhausen. Bach bespeelt een vierhonderd jaar oude cello van Giovanni Paolo Maggini, het vroegere concertinstrument van zijn voormalige leraar Pierre Fournier.

Michael Bach kreeg zijn opleiding behalve van Fournier, van Palm, Pergamenschikow en Starker. Nog als scholier bezocht Bach, op eigen initiatief en als jongste deelnemer, de Internationale Ferienkurse für Neue Musik in Darmstadt en maakte er kennis met componisten als Ligeti, Lachenmann en de toentertijd nog onbekende Rihm. Al tijdens zijn opleiding maakte hij naam op concoursen en op concertpodia in Europa en Noord-Amerika, vooral door zijn vertolking van speciaal voor hem geschreven composities. In 1983 werd hij - 24 jaar oud - docent bij de Ferienkurse in Darmstadt.

Biografieën componisten

DENYS BOULIANE

componist en publicist te Keulen
*1955, Grand-Mère (provincie Québec)
studeerde o.a. bij György Ligeti

Denys Bouliane begon zijn loopbaan als gitarist in een Canadese rock-groep. Vanaf 1972 studeerde hij viool, piano en compositie aan de Laval Universiteit in Québec. In 1980 vestigde Bouliane zich in de Bondsrepubliek en ging in de leer bij György Ligeti. Zijn werk - door Peter Niklas Wilson omschreven als 'Musik der magischen Realismus' - is regelmatig te horen in Europa, Canada en de Verenigde Staten. In 1982 werd zijn *Jeux de Société* geselecteerd voor de Gaudeamus Muziekweek. In 1985 klonk Bouliane's *Rituel lapidaire* in het Holland Festival op een avond gewijd aan hedendaagse Canadese kamermuziek. Bouliane vervult gast-docentschappen in Duitsland en daarbuiten en schrijft over muziek in vaktijdschriften in Europa en de Verenigde Staten. Sinds kort heeft Bouliane zijn eigen ensemble. De eerste concerten van dit ensemble, Serie B, worden verwacht in 1991.

REINHARD FEBEL

componist te Hamburg
*1952, Metzingen (Württemberg)

Reinhard Febel, een componist van weinig woorden. Op zijn verzoek de volgende (auto-) biografie: 'Reinhard Febel. Geboren 1952. Studie compositie bij Klaus Huber. 1982-1988 in Londen. Studieverblijf in Rome, Parijs en Buenos Aires. Leeft in Hamburg.'

MICHAEL GIELEN

dirigent en componist te Baden-Baden
*1927, Dresden

Michael Gielen geniet grotere bekendheid als dirigent van vooral hedendaagse muziek dan als componist. Zelf zegt hij: 'Het componeren is voor mij altijd een manier geweest om aan de dagelijkse beroepspraktijk te ontsnappen. Ik heb altijd ongemakkelijke en onmogelijke dingen geschreven, op zo'n manier dat ze niet mishandeld konden worden. Dat heeft misschien een boomerang-effect, maar ik componeer nu eenmaal puur voor mijzelf!' Zijn eerste compositie is een Vioolsonate, geschreven in Argentinië in 1947, waar Gielen en

zijn familie in 1940 naar toe waren geëmigreerd. Tot zijn overige werken behoren *Pentaphonie* (1963), *Mitbestimmungsmodell* voor orkestmusici en 3 dirigenten (1974) en het Strijkkwartet *Un vieux souvenir* (1983). Gielen begon zijn loopbaan als pianist met o.a. de eerste integrale uitvoering in Argentinië van de pianomuziek van Arnold Schönberg. Na zijn terugkeer in Europa in 1950 maakte hij - eerst bij de Wiener Staatoper - snel naam als dirigent van vooral twintigste-eeuwse muziek. Zo dirigeerde hij in 1965 in Keulen de wereldpremière van Bernd Alois Zimmermanns *Die Soldaten*.

Tussen 1973 en 1975 was Gielen chef-dirigent van de Nederlandse Operastichting, daarna vervulde hij tien jaar een soortgelijke functie bij de opera in Frankfurt. Sinds 1986 is hij vaste dirigent van het Symfonieorkest van de Südwestfunk in Baden-Baden.

HANS-JOACHIM HESPOS

componist te Ganderkesee
*1938, Emden (Oostfriesland)

Hans-Joachim Hespos is als componist autodidact en geeft zijn muziek zelf uit. Het Hesposfonds bestaat inmiddels uit meer dan 100 nummers en omvat muziek voor solo-instrumenten, kamerensemble, orkest, radio, film en theater. Zijn hier en daar als 'barbaars' en elders als 'de hoop voor het Nieuwe Darmstadt' omschreven oeuvre wordt wereldwijd uitgevoerd. Van meet af aan heeft Hespos zich gemanifesteerd als een eigenzinnig componist die zich afzet tegen in zwang zijnde compositiesystemen en -technieken. Hespos was gastdocent in Israël, de Verenigde Staten, Brazilië, Japan en Canada en doceerde tijdens de Darmstädter Ferienkurse für Neue Musik. Hespos is huisvriend van Ensemble 13; *Seiltanz* (1982) - 'een ritueel tegen de verkeerde rituelen in de maatschappij, tegen de blinde en razende vooruitgang die alles verstikt' - is opgedragen aan dit ensemble.

HEINZ HOLLIGER

hoboïst, pianist, dirigent en componist te Basel
*1939, Langenthal (Bern)
studeerde hobo in Bern bij Sandór Veress en in Parijs bij Pierre Pierlot, piano bij Yvonne Lefébure en compositie bij Pierre Boulez

Heinz Holliger, algemeen bekend als een van

de grootste hoboïsten van deze tijd, is als instrumentalist niet alleen een virtuoos maar ook een vernieuwer. Holliger heeft de speeltechnische mogelijkheden van de hobo met dubbeltonen, dubbeltrillers, Flatterzunge-effecten e.d. sterk uitgebreid. Als componist is Holliger gefascineerd door het smalle grensgebied tussen speelbaar en onspeelbaar, hoorbaar en onhoorbaar. In, bij voorbeeld, zijn compositie *Die Jahreszeiten* voor koor a cappella experimenteert hij met technieken als inademen zingen, zingen met lege longen, zingen met een verkrampt middenrif en zingen met gesloten mond. Soms acht hij de feitelijke klank van minder belang dan 'het voelbaar en zelfs zichtbaar maken van de extreme psychische en fysieke omstandigheden waaronder deze klanken ontstaan'.

Naast het vocale en de ademhaling speelt de poëzie een belangrijke rol in zijn werk. Opvallend is zijn keuze voor Einzelgänger als, in zijn vroege werk, Georg Trakl en Nelly Sachs. Zijn eerste internationale erkenning als componist verwierf Holliger met *Glühende Rätsel* op tekst van Sachs. Hij werd evenzeer geïnspireerd door Paul Celan, Samuel Beckett, de Israëlische dichter David Rokeah en in het bijzonder Hölderlin, wiens dagboeknotities Holliger tot de omvangrijke Scardanelli-Zyklus inspireerde.

YORK HÖLLER

componist te Keulen
*1944, Leverkusen
studeerde o.a. bij Bernd Alois Zimmermann, Herbert Eimert en Pierre Boulez (compositie) en Alfons Kontarsky (piano).

York Höller, zoon van een hotelier en een 'muziek liefhebster' en volgens Karlheinz Stockhausen een van de begaafte Duitse componisten van zijn generatie, gaf op zijn zestienjarige leeftijd zijn eerste (piano)concert met eigen werk. Höller werkte korte tijd als solorepetitor bij de opera in Bonn. Het succes van zijn orkestwerk *Topic* (1967) in Darmstadt bracht hem in contact met Stockhausen, die hem vroeg te komen werken in de studio voor elektronische muziek van de WDR in Keulen. Zijn stijl is geworteld in het serialisme, maar voor Höller is muziek meer dan een verzamellogisch geordende noten. Hij is gefascineerd door klank als natuurkundig fenomeen en beschouwt elektronica niet als een alternatief maar veeleer als een uitbreiding van het klassieke instrumentarium. Hij streeft in zijn muziek naar de integratie van beide.

Op uitnodiging van Pierre Boulez werkte Höller voor langere perioden aan het IRCAM te Parijs, wat onder meer resulteerde in *Arcus* (1978), een werk dat sindsdien door het Ensemble InterContemporain op talrijke festivals is gespeeld. Zijn eerste opera *Der Meister und Margarita* ging in mei 1989 in de Opera van Parijs in première. Onlangs nam Höller de leiding over van de nieuw ingerichte studio voor elektronische muziek van de WDR in Keulen, als opvolger van Stockhausen.

NICOLAUS A. HUBER

componist te Essen
*1939, Passau
studeerde o.a. bij Karlheinz Stockhausen en Luigi Nono

Nicolaus A. Huber doceert sinds 1974 compositie aan de Folkwang-Hochschule in Essen. Als uitvoerend musicus - Huber gaf op zijn zeventiende zijn eerste orgelconcert - participeerde hij rond 1970 in het multi-media ensemble van Josef Anton Riedl. Van 1975 tot 1980 werkte hij samen met Peter Maiwald en was lid van een experimentele theatergroep, gespecialiseerd in politiek-geëngageerde revue. In de jaren tachtig doceerde Nicolaus A. Huber o.a. tijdens de Darmstädter Ferienkurse für Neue Musik en gaf cursussen en concerten in Japan en Zuid-Amerika.

In zijn composities lijkt Huber geneigd het muzikale idioom tot enkele aspecten te reduceren om deze vervolgens van alle kanten te belichten. Voorbeelden hiervan zijn *Vor und Zurück* (1981) voor hobo, waarin een gepuncteerd ritme het verloop van de compositie bepaalt, of *Morgenlied* (1980), dat geheel gebaseerd is op het Cubaanse guaracha-ritme. In dit werk komt nog een ander kenmerk naar voren: Hubers interesse voor niet-westerse muziek. Huber neemt elementen over, brengt ze tot hun essentie terug en voert ze dan in abstracte vorm op, zoals bij voorbeeld in *Darabukka* (1976) voor piano en in *Dasselbe ist nicht dasselbe* (1978) voor snaredrum.

MAURICIO KAGEL

componist te Keulen
*1931, Buenos Aires

Mauricio Kagel studeerde piano, cello, orgel, zang, directie en muziektheorie, maar als componist is hij in essentie autodidact. Nadat hij

gezakt was voor het toelatingsexamen van het conservatorium, studeerde hij literatuurge-schiedenis en filosofie aan de Universiteit van Buenos Aires ('door het contact met incapabele leraren werd ik autodidact', zegt Kagel achteraf). In 1949 werd Kagel artistiek adviseur voor de Agrupación Nueva Musica en in 1950 mede-oprichter van de Cinematheque Argentine. Uit dit jaar stammen ook zijn eerste composities. Nadat hij sinds 1955 actief was als repetitor bij de Kameroopera en als dirigent van het Teatro Colón in Buenos Aires, kwam Kagel in 1957 door middel van een stipendium van de DAAD naar Keulen, waar hij nog steeds woont. Naast het componeren heeft Kagel altijd les gegeven. In de jaren zestig was hij verbonden aan de Darmstädter Ferienkurse für Neue Musik, in 1964/65 was hij docent aan de University of New York in Buffalo, in 1967 gastdocent aan de Filmacademie in Berlijn, in 1968 leider van de cursus voor nieuwe muziek in Göttenborg, van 1969 tot 1975 leider van de Kölner Kurse für Neue Musik en sinds 1974 is Kagel Professor für Neues Musiktheater aan het conservatorium in Keulen. Lezingen en concerten brachten hem 1963 naar de Verenigde Staten, in 1973 met het Kölner Ensemble für Neue Musik naar het nabije Oosten en Azië, in 1974 naar Zuid-Amerika, de Verenigde Staten en Canada. In 1977 produceerde de Süddeutsche Rundfunk programma's rondom Kagel, in 1979 de Rencontres internationales d'art contemporain La Rochelle, in 1981 het Centre Acanthes in Aix-en-Provence en in 1985 het Holland Festival in Amsterdam.

REINHARD KARGER

componist te Kassel
*1953, Tübingen
studeerde bij Erhard Karkoschka, G.M. Koenig, Morton Subotnick en Brian Ferneyhough

Mein Schneckenhaus - Fühler raus voor vier stemmen en vier instrumenten (1980/83), *Deutsche Reste Nr. 1* voor groot ensemble (1984) en *Guten Tag, haben Sie zwanzig Minuten Zeit? (für John Cage)* (1989) zijn enkele intrigerende titels uit het oeuvre van Reinhard Karger. Hij componeerde elektronische muziek - Karger studeerde in 1974/75 aan het Instituut voor Sonologie in Utrecht -, maar ook muziek voor circa dertig theatervoorstellingen, een *Kadenz Tanz* voor basklarinet en verschillende werken voor koor en voor ensemble. Karger, die in 1977/78 een theater- en muziekstudie volgde aan het California Institute

of the Arts in Los Angeles, was van 1985 tot 1987 leider van de afdeling theatermuziek van het Staatstheater Kassel. Momenteel werkt Karger als 'freier Musiker' in Kassel.

HELMUT LACHENMANN

componist te Stuttgart
*1935, Stuttgart
studeerde bij Jürgen Uhde (piano) en Johann Nepomuk David (theorie) en Luigi Nono (compositie)

'Wat ik wil is altijd hetzelfde: muziek waarvoor geen geprivilegeerde intellectuele vorming is vereist, maar die louter door de helderheid en logica van de compositie verstaanbaar is. Muziek die zowel uitdrukking als esthetisch onderwerp is van een alomvattende nieuwsgierigheid.'

In 1962 trad Helmut Lachenmann voor het eerst als componist naar buiten tijdens de Biennale van Venetië en de Internationale Ferienkurse für Neue Musik in Darmstadt. Tien jaar later werd hij coördinator van de compositiestudio van diezelfde Ferienkurse, waar hij tot op heden regelmatig als docent terugkeert. Lachenmann verdeelt zijn tijd tussen componeren en lesgeven. Hij doceert niet alleen aan de Musikhochschule van Stuttgart, maar gaf ook cursussen in Brazilië, Chili, de Dominicaanse Republiek, Japan en Spanje.

Met composities als *temA*, *Gran Torso*, *Accanto*, *Movement (-vor der Erstarrung)* en *Staub* geldt Helmut Lachenmann als een van de toonaangevende Duitse componisten van dit moment. Zijn zowel maatschappelijk als compositorisch compromisloze houding en denkwijze zijn van grote invloed op een groeiende schare jonge componisten.

MICHAEL OBST

componist en toetsenspeler in Bad Honnef (bij Bonn)
*1955, Frankfurt am Main
studeerde piano bij Alfons en Alois Kontarsky

Michael Obst is als componist autodidact. Hij leerde het vak grotendeels achter de mixtafel van diverse studio's voor elektronische muziek. Tussen 1979 en 1986 was Obst als componist verbonden aan de studio van de Musikhochschule Köln; sindsdien werkt hij regelmatig in studio's te Gent (IPEM), Stockholm (EMS), Bourges (GmeB), Keulen (WDR) en Parijs (IRCAM).

Zijn muziek was te horen op vele belangrijke festivals, zoals de Donaueschinger Musiktage en de ISCM Wereldmuziekdagen in Keulen en Amsterdam. Het in dit Holland Festival uitgevoerde *Kristallwelt* behoort samen met *metal drop music* (1980/81) en *Traumlandschaften* (1981-1988) tot zijn opmerkelijkste composities. Momenteel componeert Obst muziek bij de stomme film van Fritz Lang *Dr. Mabuse, der Spieler*.

Obst was tussen 1981 en 1986 pianist van Ensemble Modern. Sinds 1986 werkt hij als uitvoerend musicus intensief samen met Karlheinz Stockhausen aan zijn operacyclus Licht.

YOUNGHI PAGH-PAAN

componiste te Ehrenkirchen bij Freiburg
*1945, Cheongju (Zuid-Korea)
studeerde o.a. bij Klaus Huber, Brian Ferneyhough en Peter Förtl

Na muziektheorie en compositie te hebben gestudeerd aan de Seoul National University kon Younghi Pagh-Paan dankzij een beurs van de DAAD haar studie voortzetten aan de Musikhochschule in Freiburg. De uitvoering van haar orkestwerk *Sori* tijdens de Donaueschinger Musiktage 1980 bracht de Koreaanse componiste internationale bekendheid. Voor dit werk kreeg zij de Prijs van de stad Stuttgart.

In 1985 werd haar compositie *Madi* in Nederland uitgevoerd tijdens de ISCM Wereldmuziekdagen. *Madi*, Koreaans voor knoop, scharnier en maatstreep, wordt ook als beeld gebruikt ter beschrijving van 'het diepste menselijke hartezeer'. In haar toelichting haalde zij de zestiende-eeuwse dichter en staatman Chung-Chul aan, die schreef dat er in de menselijke ziel iets verknoots, verstregelds zit en dat het de taak is van de poëzie dat los te maken: 'Ik geloof dat het Madi-knoopwerk voor de vrouwen hetzelfde betekent als voor de dichter het gedicht, namelijk de knopen (de pijn) in het eigen hart los te maken. Voor mij geldt dit voor het componeren.'

THOMAS PERNES

componist en pianist te Wenen
*1956, Wenen
studeerde compositie bij o.a. Friedrich Cerha en Roman Haubenstock-Ramati

Thomas Pernes, auteur van orkestwerken, kamermuziek en (elektronische) balletmuziek,

noemt zich in plaats van componist liever een 'Innovator, Aufmerksammacher, Sensibilisierer' die muziek schrijft. De composities van de 34-jarige Oostenrijker werden o.a. uitgevoerd in het kader van de ISCM Wereldmuziekdagen in Jeruzalem, de Donaueschinger Musiktage, in de Daiichiseime Hall in Tokio, in het IRCAM in Parijs, in het Kennedy Center in Washington, tijdens de ars electronica Linz en de Biennale van Venetië.

Zijn ballet *Alpenglühn* (1984), een opdracht van de Wiener Staatsoper, was zo'n succes, dat het door de Staatsoper op het repertoire werd genomen. In 1988 componeerde hij in opdracht van de Wiener Festwochen *Klangtheater* en in 1989 begon hij in Parijs aan zijn eerste opera, *The End of the World News* naar Anthony Burgess. Naast *Beginnen*, geschreven in opdracht van het Holland Festival, voltooide Pernes dit jaar o.a. voor het Wiener Kunsthausgesellschaft zijn Derde Strijkkwartet. Voor Off Holland stelde hij een programma samen met muziek van Schubert en hemzelf.

MANFRED STAHNKE

componist en toetsenspeler te Hamburg
*1951, Kiel
studeerde bij Wolfgang Fortner, Klaus Huber, György Ligeti en Ben Johnson

De Hamburgse componist Manfred Stahnke houdt zich sinds jaren bezig met microtonaliteit. Zijn streven muzikanten samen te brengen met elektronica resulteerde in de oprichting van het Hamburg Consort. Dit ensemble van componerende muzikanten en musicerende componisten maakt ruim gebruik van geavanceerde elektronica. De leden van het ensemble zijn overigens niet zozeer geïnteresseerd in technische nieuwtjes als wel in het 'herontdekken van een oude microtonale kwaliteit eigen aan de oudere Europese muziek, gekoppeld aan openheid voor niet-Europese muziek in al haar rijkdom en ondogmatische raffinement'. Het Hamburg Consort treedt dit jaar op in Off Holland.

Manfred Stahnke studeerde piano, compositie en muziekwetenschap in Duitsland, waar vooral Ligeti belangrijk voor zijn ontwikkeling was. In de Verenigde Staten werkte hij met computerspecialisten zoals John Melby en John Chowning. Stahnke promoveerde op de Derde pianosonate van Pierre Boulez. Hij schreef werken voor orkest, *Der Mandelbrottbaum* (1988), de opera's *Usher* en *Heinrich IV* en veel kamermuziek.

GÜNTER STEINKE

componist te Freiburg

*1956, Lübeck,
studeerde bij Klaus Huber (compositie) en
Mesias Maiguashca (elektronische- en compu-
termuziek)

Günter Steinke studeerde piano en trompet in zijn geboorteplaats Lübeck. Overdag wijdde hij zich aan zijn studie klassieke muziek, 's avonds speelde hij in pop- en jazzbandjes. In 1977 schreef Steinke zich in aan de Musikhochschule van Keulen en raakte meer en meer gefascineerd door de twintigste-eeuwse muziek. Na zijn conservatoriumtijd studeerde Steinke nog drie jaar germanistiek. In 1984 verhuisde hij naar Freiburg en ging in de leer bij Klaus Huber en Mesias Maiguashca.

Inmiddels is zijn muziek in verschillende Europese landen te horen geweest, dit jaar behalve in het Holland Festival ook tijdens het festival Ars Musica in Brussel en de Wittener Tage für Neue Kammermusik. Voor zijn Strijktrio kreeg Steinke in 1988 een prijs van de Darmstädter Ferienkurse für Neue Musik.

MANFRED TROJAHN

componist te Berlijn

*1949, Cremlingen (bij Braunschweig)
studeerde o.a bij Diether de La Motte

Manfred Trojahn: 'de fluitist die symfonieën schrijft', heette het twaalf jaar geleden in een Duits muziekblad. Er was geen woord van gelogen.

De toen dertigjarige Manfred Trojahn had reeds twee symfonieën en een werk voor groot orkest en mezzosopraan op zijn naam staan, nog afgezien van meer dan tien kamermuziekwerken voor allerlei bezettingen.

In 1990 beslaat de werkenlijst van Manfred Trojahn meer dan twee dichtbedrukte pagina's met kamermuziek, koorwerken en werken voor orkest. In 1991 zal de eerste opera van Trojahn, *Enrico* (naar *Enrico IV* van Luigi Pirandello) in première gaan.

Manfred Trojahn werd tweemaal onderscheiden tijdens het International Rostrum of Composers van de UNESCO, in 1978 kreeg hij de eerste prijs voor zijn Eerste strikkwartet, in 1988 een derde prijs voor *Cinq épigraphes*. Zijn werk werd o.a. uitgevoerd door de Berliner Philharmoniker, het New York Philharmonic Orchestra, het Cleveland Orchestra en Ensemble Modern.

ISANG YUN

componist te Berlijn

*1917, Tongyong (Korea)
studeerde cello en compositie in Japan en van 1956 tot 1959 compositie in Parijs en Berlijn
o.a. bij Josef Rufer en Boris Blacher.

Isang Yun, wiens zeventigste verjaardag drie jaar geleden wereldwijd met talloze concerten werd gevierd, geldt als een van de belangrijkste componisten van onze tijd. Yuns leven kan met recht 'bewogen' worden genoemd. Tot twee maal toe belandde hij voor langere tijd in de gevangenis. De eerste maal was tijdens de Tweede Wereldoorlog, toen de Koreaanse muziekstudent in Tokyo gearresteerd werd op beschuldiging van ondergrondse activiteiten ten gunste van zijn door Japan bezette vaderland. In 1967 werd Yun in Berlijn ontvoerd door de Zuidkoreaanse geheime dienst op verdenking van collaboratie met de aartsvijand in het noorden. De ontvoering en de veroordeling tot levenslang door de rechtbank in Seoul leidden tot internationale protesten. Desondanks werd Yun pas twee jaar later vrijgelaten. Hij vestigde zich in 1969 definitief in Europa en doceert sindsdien aan het conservatorium van Berlijn.

Het uitgangspunt in de composities van Yun is de synthese tussen de Oostaziatische en de westerse klankwereld. In feite komt deze synthese tot stand door de combinatie van westerse middelen (de moderne Westeuropese instrumenten, technieken zoals de dodecafonie etc.) met de geest van de traditionele Koreaanse muziek. Essentieel hierbij is de toepassing van de 'Einzelton', de geïsoleerde toon die gevarieerd en versierd wordt en die, anders dan in de westerse kunstmuziek, in de Oostaziatische muziek op zichzelf muzikale betekenis kan hebben.

HANS ZENDER

dirigent en componist te Bad Soden/Taunus

*1936, Wiesbaden
studeerde bij Wolfgang Fortner (compositie) en Edith Picht-Axenfeld (piano)

Hans Zender studeerde van 1956 tot 1959 aan de Musikhochschule van Frankfurt en van 1959 tot 1963 aan de Musikhochschule van Freiburg. Tijdens zijn studietijd in Freiburg werkte hij als kapelmeester van de Städtische Bühne. Vervolgens was hij chef-dirigent in Bonn (1964 tot 1968), Kiel (1969 tot 1971) en bij de Saarländische Rundfunk. In deze functie groei-

de zijn affiniteit met de hedendaagse muziek, in het bijzonder die van Bernd Alois Zimmermann, wiens werken hij in geheel Duitsland en op vele plaatsen daarbuiten dirigeerde. Momenteel is Hans Zender chef-dirigent van het in 1945 opgerichte Radio Kamerorkest. Als componist schreef Zender kamermuziek, orkestwerken en de opera *Stephen Climax*, die met veel succes in 1986 in Frankfurt in première ging. Sinds 1988 is hij in diezelfde stad compositiedocent aan de Musikhochschule.

BERND ALOIS ZIMMERMANN

1918 Bliesheim - 1970 Grosskönigsdorf (bij Keulen)
studeerde bij Philipp Jarnach en Heinrich Lemacher

Bernd Alois Zimmermann bracht zijn schooltijd grotendeels door op het Salvatorianercollege van het klooster Steinfeld in de Eifel. Door de Tweede Wereldoorlog moest Zimmermann diverse malen zijn studie in Keulen onderbreken. Meteen aan het begin van de oorlog werd hij opgeroepen voor de dienstplicht; in 1942 werd

hij vanwege een ernstige huidaandoening uit het leger ontslagen en hervatte zijn studie in Keulen, tot de universiteiten van het Duitse Rijk in de herfst van 1943 hun onderwijs staakten. Zimmermann kon pas twee jaar later zijn studie voortzetten. Tussen 1948 en 1950 nam hij deel aan de Darmstädter Ferienkurse für Neue Musik.

Zimmermann is altijd doordrongen geweest van het besef dat hij tot een tussengeneratie behoorde, hij was immers tien jaar jonger dan Fortner, Messiaen en Distler, maar ook tien jaar ouder dan Nono, Berio en Stockhausen, die zich na de oorlog fel tegen de traditie afzetten om zich er zodoende van te bevrijden. In 1958 volgde Zimmermann Frank Martin op als docent compositieleer aan het conservatorium van Keulen. Veel geciteerd zijn de woorden waarmee hij zichzelf ooit typeerde: 'Vermoedelijk ben ik een zeer Rijnse mengeling van monnik en Dionysus.' In het werk van Zimmermann is deze tegenstelling duidelijk terug te vinden. Christof Bitter schrijft in het voorwoord bij Zimmermanns bundel geschriften *Intervall und Zeit*: 'Het oeuvre van Zimmermann is één consequente poging deze dichotomie te overwinnen.'

Colofon

Redactie

Joël Bons Niels Cornelissen Elmer Schönberger

Vertalers

Aaldert van den Bogaard Janneke van der Meulen

Dit is een uitgave van het Holland Festival Telefoon (031) 20-276566 Telex 11218 HFAUB

Telefax (031) 020-203459 Telegramadres Festival Amsterdam Kleine-Gartmanplantsoen 21 1017 RP Amsterdam

Bestuur A. van der Zwan (voorzitter) Ph. van Tijn (secretaris/penningmeester) J. Blokker S. Ex F. de Ruiter

Directie Adriaan 's-Gravesande Geert Dales Plaatsvervangend zakelijk leider Marcel de Zwaan Programmering Marc

Jonkers (dans) Arthur Sonnen (theater) Adriaan 's-Gravesande (muziek) Elmer Schönberger (muziek) Joël Bons

(muziek) Monica van Steen (Off Holland) Producers Sigi Giesler Marja Molewijk Alma Netten Monica van Steen

Gwenoele Trapman Produktieassistentie Albertine Otto Odette Toeset Marieke Woudstra Publiciteit/Pers Karin

Acket Hanneke Bouwsema Carla Hazewindus Karin Mulder Babs van Overbeek Frank van Weerde Anne

Wertheim Marijke Wesly Secretariaat Anne Both-Edin Désirée Dicks Tineke van Manen Jildou Straat Els Visscher

(chef de bureau) Administratie Gabriëlle Schretzmeijer Anna Stam Grafisch Ontwerp SDU ontwerpgroep (Irma

Boom, René Put) Zetwerk LaserGraphics BV Druk BV Grafisch Centrum Amsterdam (GCA) Foto omslag Frans Jansen

sponsors:

KLM

PTT Telecom

De Volkskrant

Kodak Nederland

NV SDU V/h Staatsdrukkerij/Uitgeverij

Dommelsche Bierbrouwerij BV

Fiat Auto Nederland

WordPerfect Europe

Amtron BV

F. van Lanschot Bankiers NV

Drukkerijen De Bussy Ellerman Harms bv

subsiënten:

Ministerie van WVC

Ministerie van Economische Zaken

Gemeente Amsterdam

Gemeente 's-Gravenhage

Prins Bernhard Fonds Cultuurfonds voor Nederland

Goethe-Institut

Österreichisches Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Sport, Wien

Pro Helvetia

Nationale Commissie Voorlichting en Bewustwording Ontwikkelingssamenwerking (NCO)